

Walter J. Ciszek SJ

Daniel L. Flaherty SJ

S BOHEM V RUSKU

23 kněžských let v sovětských vězeních
a sibiřských pracovních táborech

e-knihy

Děkujeme Vám za nákup této e-knihy. Jsme rádi, že můžeme touto cestou přinášet dobré zprávy do světa digitálních médií.

Jestliže se Vám podařilo dokument stáhnout z nějakého webu bez placení, tak si jej, prosím, poříďte ještě jednou, férově, na našich webových stránkách <http://www.paulinky.cz/obchod/eknihy>. Může se Vám zdát, že je to zbytečné a že chceme na e-knihách vydělávat. I vydání e-knihy nás něco stojí, zejm. autorská práva, překlad a redakční práci. Vaše platby nám tak umožňují vydávání dalších elektronických titulů.

Nakladatelství Paulínky

www.paulinky.cz

Walter J. Cizek SJ

Daniel L. Flaherty SJ

S BOHEM V RUSKU

23 kněžských let v sovětských vězeních
a sibiřských pracovních táborech

Photographs © Explorer Mikael Strandberg

© The America Press, 1964

© Nakladatelství PAULÍNKY, 2014

Petrská 9, 110 00 PRAHA 1

Tel.: 222 311 206

E-mail: paulinky@paulinky.cz

www.paulinky.cz

ISBN 978-80-7450-124-1 (Tištěná kniha, 1. vyd.)

ISBN 978-80-7450-222-4 (PDF)

ISBN 978-80-7450-223-1 (ePUB)

ISBN 978-80-7450-224-8 (Mobi)

Předmluva

Na první pohled by se mohlo zdát, že následující stránky zachycují něco jako zvláštní a pozoruhodné románové vyprávění. Není to však román, nýbrž pravdivý příběh, zapsaný na jedné z nejvýznamnějších stránek současné jezuitské historie.

Tak trochu v roli evangelisty mám tu čest vám sdělit, jak ten příběh skončil. Byl jsem u toho a ne tak často se někomu poštěstí přihlížet něčímu návratu z mrtvých. A mohu také říci něco o tom, jak celý příběh začal. Pak už musím nechat na těchto stránkách, aby samy rozvinuly popis skrytých roků za železnou oponou a možná i naznačily, že nová kapitola má být teprve ještě napsaná.

Příběh začal v roce 1939 – je to dlouhé, složité, téměř neuvěřitelné vyprávění, které prostupuje životem celé jedné generace těch starších z nás.

Zatímco se na druhé straně zeměkoule rozvíjel tento příběh, jinde umíraly miliony lidí, vedla se velká válka, byla vynalezena vodíková bomba, lidé začali obléhat Zemi, děti se

rodily, dospívaly a vstupovaly do manželství a na Petrově stolici se vystřídali čtyři papežové.

Měl jsem to štěstí poznat hlavní postavu tohoto příběhu asi šest nebo sedm let předtím, než to všechno začalo. Trávili jsme spolu čas v kapli, na chodbách a pěšinkách vinoucích se kolem domu, v němž jsme oba skládali své první sliby jako jezuité a který stál na pahorku ve zvlněné krajině holandské oblasti Pennsylvánie, západně od Readingu.

V oněch dávných časech jsem ho poznal jako dobrého mladého sportovce, slibného lingvistu, pracovitého člověka tiché, ale vlídné povahy, mladého jezuitu, neochvějně planoucího pro ideály Tovaryšstva. Vzpomínám si také, že dokázal vždy znovu uvést do chodu všechno, co se rozbilo.

Tento můj přítel jednoho červnového dne před více než třiceti lety z onoho pahorku sestoupil, zatímco já zůstal. Znovu jsme se setkali až...

Asi ve 3.45 odpoledne 11. října 1963 u mne zazvonil telefon.

Hlas na druhém konci drátu patřil mému starému učiteli a příteli, našemu bývalému provinciálovi, otci Johnovi McMahonovi, který volal z Auriesville ve státě New York. Otec McMahon se právě dozvěděl od otce Johna Daleyho, provinciála v Marylandu, který právě navštívil Auriesville, že dnes odpoledne ve čtyři hodiny chce ministerstvo zahraničí předat tisku zvláštní zprávu.

Výměnou za dva ruské agenty zadržené v naší zemi se Sovětský svaz rozhodl repatriovat dva americké občany, vězněné po jistou dobu v sovětských vězeních. Dnes odpoledne mají

tito dva Američané nastoupit v Londýně do letadla, které přistane na mezinárodním letišti v newyorském Idlewild.

Otec McMahon se snažil, aby tuto senzační zprávu, tento jedinečný příběh celé generace, dostal časopis *Amerika*.

A skutečně se jednalo o příběh celé generace. Jeho hrdinou byl neohrožený mladý jezuita, který odešel z našeho noviciátu ve Wernersville v roce 1932, aby pokračoval – ve Woodstocku a později v Římě – ve svých studiích a v přípravě ke kněžskému svěcení ve východním obřadu. V roce 1939 pak odešel do Polska, aby zde působil jako správce farnosti, a nato jej pohltila mohutná vlna 2. světové války. A když tato vlna ustoupila zpátky na východ, vsála ho *terra incognita* Sovětského svazu a utichly o něm všechny zprávy.

Na to všechno jsme mysleli celé další dopoledne 12. října, když jsme se chystali jít ho uvítat do Idlewild.

Toho rána ve 4.30 jsme za něho sloužili mši svatou v kapli v Campion House, v sídle redakce časopisu *America*. Pak jsem s otcí Robertem Grahamem a Eugenem Culhanem odjel za ranního šera z naší redakce na letiště.

Když jsme míjeli příznačné stíny zvláštních, dosud nedokončených konstrukcí výstaviště, někdo vzpomněl na poslední lístek, který v roce 1940 došel z Polska a za nímž následovalo nekonečné mlčení.

Další si vzpomněl, že v roce 1947 se předpokládalo, že je mrtev, a my jsme – poté, co bylo jeho jméno otištěno v oficiálním seznamu zemřelých synů Tovaryšstva – obětovali obvyklé mše za zesnulého spolubratra.

Jeli jsme dál a vzpomínali na den, kdy, náhle přišel odkud z prázdnoty severní Sibiře dopis – rukopis byl dost podobný –, pak přišel další a později jich bylo ještě několik.

Prosil v nich o oblek, dlouhý kabát a pár bot. Jinde o knihy. Všechny tyto dopisy byly podepsány jménem našeho přítele.

Byli jsme téměř v Idlewild. Hořeli jsme zvědavostí: Bude to skutečně on? Nebo někdo jiný, kdo si přisvojil jeho jméno či ukradl jeho dokumenty?

Když to bude on, jak bude vypadat, až bude sestupovat ze schůdků letadla? Jak ho změnily roky na Sibiři, kde tak dlouho pracoval v dolech?

Pozná nás? Bude ještě mluvit anglicky? Nebude tělesně nebo duševně nemocný?

Let číslo 501 společnosti BOAC z Londýna přistál včas. Přesně v 6.55 přirolovalo ke stanovišti na asfaltové rampě obrovské letadlo. Stáli jsme tam s rodiči mladého muže Marvinina Makinena,¹ který byl propuštěn spolu s naším přítelem, upřemě jsme hleděli, jak se k letadlu přivážely schůdky a otevřely se dveře.

Oba vracející se vězňové byli venku jako první. Ze schůdků spěšně sestupoval vysoký, čtyřiatvacetiletý mladík vyhublých tváří, student Fullbrightovy nadace uvězněný v Sovětském svazu před dvěma lety na základě obvinění ze špionáže, a po něm malý, podsaditý, šedovlasý muž plných tváří, v druhé

1 Marvin William Makinen (*1939), profesor biochemie a molekulární biologie byl při své cestě do Sovětského svazu zatčen a za údajnou špionáž odsouzen na osm let vězení. Spolu s P. Walterem Ciszekem se vrátil do USA výměnou za dva sovětské špióny (pozn. red.).

polovině padesátky. Starší muž měl na sobě tmavomodrou košili, šedý oblek a přes něj tmavozelený převlečník. Když vystoupil z letadla, posadil si na hlavu velký, černý ruský plstěný klobouk se sklopeným okrajem.

To vše trvalo jen okamžik.

Dva navrátilci téměř automaticky přizpůsobili krok kordonu newyorských policistů, kteří je okamžitě obstoupili, a hbitě, jako trénovaní vězňové, pochodovali k přistěhovaleckému úřadu.

Na okamžik jsem si myslel, že ten statný ruský muž je jistě – vypadal přesně tak! – člen nějaké delegace sovětských kolchozníků nebo techniků.

Pak nám svitlo. Pochodoval kolem nás stejným krokem jako policie, než nám to došlo. A pochodoval až do celního úřadu, než konečně došlo i jemu, že je zase doma a že tam stojí jeho sestry, které ho přišly přivítat spolu s delegací starých jezuitských spolubratří z doby před pětadvaceti nebo třiceti lety.

Nechci nic říkat o těch nepopsatelných prvních okamžicích jeho opětovného shledání s rodinou. Dokonce ani Gabe Pressman² nedokázal svou výřečností přesvědčit úředníky ministerstva zahraničí, aby dovolili fotografům několik záběrů.

2 Gabe Pressman (nar. 1924) působil jako korespondent televizní stanice WNBC v New York City a ve Spojených státech Amerických je považován za jednoho z průkopníků televizního zpravodajství (pozn. red.).

Přesto se však na toto říjnové ráno dochovalo mnoho vzpomínek: vřava v místnosti pro novináře, kde pět kameramanů a dalších čtyřicet fotografů strkalo našeho přítele před reflektory.

Později následoval dlouhý rozhovor v redakci časopisu *Amerika*, kde poprvé začal svým sestřím a spolubratřím jezuitům vyprávět o letech strávených v Rusku, přičemž skončil tím, že vyprázdnil kapsy, aby ukázal, že dosud má několik rublů a 74 kopějek, které mu vrátili, když platil čaj na moskevském letišti.

Po mši, když jsme zasedli k americké snídani sestávající ze slaniny s vejci, u stolu pronesl modlitbu v polštině. Řekl, že naposledy seděl s přáteli kolem stolu před čtyřmi dny, kdy mu jeho přátelé z Abakanu uspořádali sibiřský večírek na rozloučenou.

Také si vzpomínám na jeho slova, že za všechny ty roky nebyl ani jediný den nemocný a že vždycky nějak dokázal pokračovat ve svém kněžském působení – někdy celebroidal mši z paměti na svém kufříku v baráku, kde žil, jindy zase na pařezu v hlubokých lesích.

Vzpomínám si, jak řekl, že nikdy nepochyboval o svém povolání a povinnostech kněze. Nikdy nepochyboval o víře, v níž byl pokřtěn a vysvěcen, aby působil jako *alter Christus*.

Jak jsem řekl, člověk nemá často příležitost být u toho, když se někdo vrací z mrtvých. My, jeho spolubratři jezuité, jsme měli to privilegium onoho rána 12. října, kdy náš starý přítel, jako nějaký nový Kolumbus, přiletěl se společností BOAC

letem číslo 501, aby znovu objevil Ameriku a začal život svobodného člověka.

Vy, kteří čtete tuto knihu, máte vzácnou výsadu sdílet a naslouchat zážitkům člověka, který se vrátil z údolí stínu smrti.

Vrátil se k nám z dolů a vězeňských táborů na Sibiři – vlasy téměř bílé, ruce zhrublé prací horníka a mechanika, avšak nezlomený, s nevymytým mozkiem a se srdcem plným soucitu s lidmi, jimž jako kněz zasvětil celý svůj dospělý život.

Jistě mu vyjádříme svou chválu, ale on ji nežádá.

Chce jen, abychom se pokusili nahlédnout smysl toho, co sám s Boží milostí podstoupil, totiž cenu života prožitého jako svědectví, že láska Kristova nezná hranic.

Jeho příběh tedy skončil. Ale je tomu skutečně tak? Opravdu někdy skončí? Budou jej totiž vyprávět a předávat celé generace dlouhých zástupů jezuitů. Někde v Poughkeepsie, Wernersville či ve Woodstocku – v aulách, po nichž se procházel –, na středozápadě, jihu či západě Spojených států, v Římě, Kanadě, Anglii, Indii, Austrálii či v Japonsku jsou dnes možná další následovníci, jež čekají na den, kdy budou moci připsat svoji kapitolu k příběhu, který otcem Walterem Ciszkiem teprve začíná.

Při čtení následujících řádků tu a tam přidejte nebo uberte slovo. Vraťte se v čase téměř o čtyři sta let a změňte slovo „Tybourn“ na „Lubjanka“. Místo adresáta – královny Alžběty – dosadte jméno soudobého sovětského státníka. Místo anglických studentů dosadte lidi svobodného světa.

A když budete číst příběh Waltera Ciszka, vzpomeňte na svatého Edmunda Kampiána³ a na závěr onoho výmluvného svědectví víry adresovaného před téměř 400 lety Její výsosti, anglické královně...

„Denně za Vás pozdvihuje k nebi své nevinné ruce mnoho anglických studentů, jejichž potomci nikdy nevymřou. I nyní za tímto účelem daleko za mořem shromažďují ctnosti a vědomosti s pevným rozhodnutím nikdy vás neopustit, ale bud vám vydobýt nebe, nebo zemřít probodeni vašimi kopími.

A pokud jde o naše Tovaryšstvo, vězte, že jsme se spojili – všichni jezuité na světě, jejichž počet určitě přesahuje vše, k čemu v Anglii dochází –, abychom radostně nesli kříž, který na nás vložíte, a abychom se nikdy nevzdali naděje na to, že vás znovu získáme, pokud je ve vašem Tyburnu⁴ alespoň jeden náš člověk, jenž od Vás snáší mučení či věznění. Výlohy jsou sečteny, podnik začíná. Je to podnik Boží, jemuž nelze vzdorovat. Tak byla víra zaseta, tak musí být obnovena.“⁵

Thurston N. Davis SJ
šéfredaktor časopisu America

3 Sv. Edmund Kampián (1540–1581) se narodil v katolické rodině, ale vyrůstal v protestantském prostředí a studoval protestantskou teologii. Po své konverzi ke katolické víře odešel do Říma a vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Po vysvěcení na kněze se vrátil do Anglie zmítané nepokoji mezi katolíky a protestanty, kde zemřel mučednickou smrtí (pozn. red.).

4 Londýnská čtvrť Tyburn byla po dlouhou dobu místem, kde se odehrávali popravy odsouzených k trestu smrti. Po dlouhá staletí byl název Tyburn synonymem trestu smrti (pozn. red.).

5 Úryvek z Edmundova apologetického spisu *Challenge to the Privy Council* (Výzva Královské radě), který se stal známým pod názvem, jímž ho označili Kampiánovi odpůrci: *Campion's Brag* – Kampiánovo chvástání (pozn. red.).

Poděkování

Až po svém návratu jsem si plně uvědomil, kolik lidí muselo vyvinout šlechetné úsilí, abych se mohl vrátit. Především musím vyjádřit vděčnost prezidentům Dwightu D. Eisenhowerovi, Johnu F. Kennedymu a jejich poradcům v Bílém domě, stejně jako ministru spravedlnosti Robertu F. Kennedymu za zájem, který projeví o můj případ. Chtěl bych také využít této příležitosti a poděkovat ctihodnému Thaddeusovi Machrowiczovi, bývalému kongresmanovi za stát Michigan, a Matouši S. Szymczakovi, bývalému guvernérovi Americké centrální banky, za úsilí, které vyvinuli v mé záležitosti.

Zvláštní dík ovšem patří ministerstvu zahraničí, a především panu Robertu Murphymu, náměstkovi ministra zahraničí, který začal jednání ohledně mého propuštění, stejně jako oddělení státních úředníků na americkém velvyslanectví v Moskvě a ve Washingtonu, kteří celých osm let od doby, kdy můj případ vyšel na světlo, věnovali svůj čas a energii mému propuštění.

Dále dlužím zvláštní poděkování svým jezuitským spolubratrům – otci Danielovi E. Powerovi SJ a otci Edwardovi W. McCawleyovi SJ. Právě otec Power jako první předložil ministerstvu zahraničí zprávu o mém případě a otec McCawley se šlechetně a neúnavně snažil, aby tento případ zůstal živý, a pomohl jej dovést ke zdárnému konci.

Své sestře Heleně Gearhartové jsem upřímně a hluboce vděčný za neúnavné intervence, jež v mé věci podnikala ve Washingtonu. Ona a moje druhá moje sestra, sr. Mary Evangeline OSF, byly pro mne neutuchajícím zdrojem povzbuzení, plynoucího z jejich hluboké sesterské účasti, tak zřejmé z jejich četných dopisů a z nehasnoucí důvěry, již osvědčovaly po dlouhá léta čekání a někdy i zklamání.

A konečně chci poděkovat všem svým dalším bratrům a sestrám – jezuitům i řadě kněží, sestrám sv. Bernarda a mnoha dalším řeholnicím, přátelům a blízkým a všem těm, jejichž jména dosud ani neznám, zvláště školákům, jejichž modlitby a oběti umožnily můj definitivní návrat.

Nechť síla těchto modliteb i nadále působí ve „společné práci k dobru“ mnoha lidí, kterým jsem zasvětil tolik let v Rusku.

Walter J. Ciszek SJ

Kapitola první

ZAČÁTKY

Nepravděpodobný kněz

Od svého návratu do Ameriky v říjnu 1963 – po třiadva-
ceti letech pobytu v Sovětském svazu, z nichž patnáct jsem
strávil v sovětských vězeních nebo v sibiřských pracovních
táborech, – mi byly kladeny především dvě otázky: „Jaké to
bylo?“ a „Jak jste dokázal přežít?“ Ptalo se mne tolik lidí, až
jsem konečně souhlasil a napsal tuto knihu.

Nejsem ale žádný velký vypravěč, a navíc toto utrpení
sdílely i tisíce jiných lidí, kteří přežili. Vždy jsem odmítal po-
važovat své zážitky za něco zvláštního. Z úcty k těm ostatním
se pokusím zaznamenat příběh oněch let čestně a prostě, aniž
bych něco skrýval nebo vyzdvihoval. Pokusím se zcela jedno-
duše vyprávět, jak to všechno bylo.

Ale přesto si nejsem jist, zda příběh sám o sobě jasně od-
poví na dvě těžké otázky: „Jak jste dokázal přežít?“ Pro mne
je odpověď prostá, mohu jen říci, že díky Boží prozřetelnosti,
ale jak to vysvětlit?

Nemám tím na mysli pouze skutečnost, že o mne Bůh pečoval. Chci říci, že mne k těm rokům na Sibiři povolal, připravil mne na ně a pak mne tam i chránil. Jsem o tom přesvědčen. A pak, je to můj život a já jsem jeho ruku cítil na každém kroku. Ale domnívám se, že chce-li někdo pochopit, jak jsem dokázal přežít, musí nejprve alespoň z části vědět, kdo jsem a jak jsem se vůbec dostal do Ruska.

Například musí vědět, že jsem byl už od narození neústupný. Byl jsem také nepoddajný, a to nikoli v onom zdvořilém smyslu slova, ale tak, jak to slovo užívali naši dávní sousedé v Shenandoahu v Pensylvánii, když potřásali hlavami a nazývali mne „neurvalcem“. Na to nelze být hrdý, ale vyjadřuje to tak čestně, jak jen lze, jaký materiál to měl Bůh k dispozici.

Byl jsem surovec, vůdce uličníků, rváč – a většinu šarvátek jsem vyvolal úmyslně, jen z rošťáctví. Škola pro mne nebyla ničím, leda když měla hřiště, kde jsem mohl bojovat, zápasit nebo pěstovat sporty, a to jakékoli. Nebyl jsem ochoten připustit, že existuje něco, co bych nedokázal alespoň stejně dobře, ne-li lépe, než ti druzí. A jinak, pokud jde o školu, ulejšel jsem se tak, že jsem ve farní škole sv. Kazimíra musel opakovat celý rok. Došlo to skutečně až tak daleko, že v době, kdy jsem byl na gymnáziu, mne otec jednou vzal na policejní stanici a trval na tom, aby mne poslali do polepšovny.

A přece byl můj otec Martin tím nejlaskavějším z lidí. Nevěděl si už prostě rady. Žádné vysvětlování nezabíralo a výprask mi jen dával příležitost ukázat, jak jsem nezlomný. A protože znám jeho vrozenou hrdost a víru jeho staré vlasti

v rodinu a její pověst, vím, že to byla spíš hanba než hněv, co jej dohnalo k tomuto kroku.

On i moje matka Marie pocházeli z rolnického rodu. Do Ameriky se přistěhovali v devadesátých letech 19. století z Polska a usadili se v Shenandoahu, kde můj otec začal pracovat v dolech. Na fotografiích v rodinném albu je zachycen jako hezký mladý horník, ale já si ho uchovávám v paměti jako muže středního věku s hustými černými vlasy a pěkným knírkem, podsaditého, a i když ne tlustého, tak alespoň ne hubeného mladého horníka z těch fotografií. V době, kdy jsem se 4. listopadu 1904 narodil – jako sedmé dítě ze třinácti –, si otevřel výčep. Nebyl to však zrovna nejlepší obchodník. Příliš stranil novým přistěhovalcům.

Nemyslím si, že by mi otec někdy skutečně rozuměl. Byli jsme oba příliš tvrdohlaví, než abychom se shodli. Chtěl mi poskytnout vzdělání, jehož se jemu samému nedostalo, a můj postoj jej uváděl do rozpaků. Ale na druhé straně, i když na mne pokoření a hanba, které tehdy musel před policií snést – když jej přesvědčovali, že mnohem větší rodinnou hanbou by bylo, kdyby mne poslali do polepšovny, – udělaly hluboký dojem, nikdy bych mu to nepřiznal. Zdědil jsem příliš mnoho z jeho polské paličatosti.

Přesto to byl báječný otec. Vzpomínám si na den, kdy jsem šel s kluky na výlet do sousedního města a všechny peníze, které mi dal, jsem utratil v nedalekém zábavním parku. Neměl jsem ani na vlak domů. Cestoval jsem tak, že jsem se zavěsil na jedno auto. Téměř jsem se zabil o zeď tunelu,

kterým jsme projížděli, a domu do Shenandoahu jsem se vrátil asi v jednu v noci, úplně prochladlý, hrozně unavený a hodně vyděšený. Můj znepokojený otec na mne ještě čekal. Rozdělal v kuchyňských kamnech oheň a pak, aniž by budil matku, mi vlastnoručně uvařil jídlo a bezpečně mne uložil do postele. Po mnoha letech, tehdy v sibiřských vězeňských táborech, to byla právě tato epizoda, kterou jsem měl před očima, když jsem myslel na svého otce.

Jestliže po něm jsem zdědil svéhlavost, pak od matky jsem dostal náboženskou výchovu. Byla to malá, světlolvasá žena, sama velmi zbožná a na nás děti přísná. Naučila nás první modlitby a vzdělávala nás ve víře dávno předtím, než jsme začali chodit do farní školy. Ačkoli dvě z mých sester vstoupily do kláštera, já jsem nikdy nedokázal být navenek zbožný. Ale jistě díky síle matčiných modliteb a příkladu jsem se v osmém ročníku zčista jasna rozhodl, že budu knězem.

Otec tomu nechtěl věřit. Kněží byli v jeho očích svatí mužové Boží, zatímco já byl všechno možné, jen ne svatý. Nakonec to byla právě moje matka, kdo tento sporný bod rozhodl, ostatně jako to matky často dělávají. Řekla mi, že když chci být knězem, musím být dobrým knězem. Ačkoli otec měl stále ještě pochybnosti, trval jsem na svém a hned v září jsem odjel do semináře sv. Cyrila a Metoděje v Orchard Lake v Michiganu, na místo, kam už přede mnou odešlo mnoho jiných mladých Poláků z naší farnosti.

Já se však musel něčím lišit. Ačkoli jsem byl v semináři, velmi jsem se snažil, abych nebyl považován za zbožného.

Skutečně jsem se otevřeně posmíval těm, kdo takoví byli. V noci, když nebyl nikdo nablízku, jsem se plížíval dolů do kaple, abych se modlil, ale nic a nikdo by mne nepřinutil to přiznat.

A umínil jsem si, že budu houževnatý. Vstával jsem ve 4.30 ráno, abych uběhl 5 mil kolem jezera na seminárních pozemcích nebo si šel zaplavat, a to dokonce i v listopadu, kdy nescházelo mnoho a jezero by zamrzlo. Stále jsem ještě nedokázal snést pomýšlení, že by někdo zvládl něco, co já ne, a tak jsem jeden rok nejedl v postu celých čtyřicet dní nic jiného než chléb a vodu – jen proto, abych se přesvědčil, že to dokážu.

Ale navzdory všemu, co nám stále opakovali a radili, jsem k tomu nikdy od nikoho nežádal dovolení a nikomu jsem o tom neřekl. Když si náš prefekt konečně všiml, co dělám, a varoval mne, že bych si mohl poškodit zdraví, řekl jsem mu hrubě, že vím, co dělám. Samozřejmě jsem to nevěděl, měl jsem jen fixní ideu, že chci vždy dělat „to nejobtížnější“.

A to nejen fyzicky. Jednou v létě jsem o prázdninách zůstal ve škole a pracoval na poli. Nutil jsem se přitom snášet samotu a odloučení od rodiny a přátel. Měl jsem moc rád baseball, hrál jsem jej ve škole a pak celé léto s domácím mužstvem Shenandoah Indians, které vítězilo nad jinými mužstvy z ostatních důlních měst. Domníval jsem se, že pro mne bude velmi těžké vzdát se této hry, a tak jsem se jí přirozeně vzdal. V prvním ročníku v semináři sv. Cyrila a Metoděje jsem prostě vystoupil z mužstva. Měli jsme hrát důležitý zápas v Ann

Arbor v Michiganu a mé rozhodnutí přivodilo cosi jako krizi. Zůstal jsem však umíněný jako vždycky. Odmítl jsem jet.

V semináři jsem poprvé četl životopis sv. Stanislava Kostky a velmi na mne zapůsobil. Měl jsem chuť rozbít většinu těch sádrových sošek, které ho zachycovaly s mdle sladkým pohledem a s očima obrácenýma k nebi. Prostě jsem chápal, že Kostka byl houževnatý mladý Polák, který byl schopen za každého počasí putovat – a také dorazit – z Varšavy do Říma, aniž by mu to jakkoli ublížilo na zdraví. Byl to však i nepoddajný mladý Polák, který neustoupil ze svého rozhodnutí vstoupit do Tovaryšstva Ježíšova a vzdoroval všem argumentům své rodiny a bratrovu pronásledování. Líbilo se mi to. Napadlo mne, že bych se snad měl stát jezuitou. Toho roku dával právě jeden z nich nám seminaristům exercicie. Nemluvil jsem s ním, ale stále víc jsem o celém plánu přemýšlel.

A přece jsem jím být nechtěl. Na podzim jsem měl začít studovat teologii a tři roky nato bych byl vysvěcen. Kdybych vstoupil k jezuitům, znamenalo by to dalších sedm let studia. Nelíbila se mi představa vstupu do řehole, a zvláště to, co jsem četl o jezuitském puncu „dokonalé poslušnosti“. Celé léto jsem se snažil zapudit tuto myšlenku a jak pro mne bylo příznačné – nikoho jsem nežádal o radu. Jen jsem se modlil a zápasil sám se sebou – a konečně jsem se rozhodl, že to udělám právě proto, že je to tak těžké. Pro lidi tak tvrdohlavé jako já musí mít Bůh v zásobě nějakou zvláštní prozřetelnost.

Pak jsem tedy musel podniknout onu náročnou cestu. Napsal jsem dopis polským jezuitům do Varšavy a sdělil jim, že

chci u nich vstoupit do Tovaryšstva. Dosud jsem o tom neřekl nikomu ani v semináři, ani doma. Po čekání, které se mi zdálo dlouhé jako věčnost, jsem konečně dostal z Varšavy odpověď. Šel jsem do svého pokoje a otevřel ji třesoucími se prsty. Dopis byl velmi laskavý, ale v podstatě obsahoval sdělení, že bych život i podmínky v Polsku pravděpodobně shledal velmi odlišnými od těch amerických, a navrhoval mi, abych se obrátil na jezuitského provinciála v New Yorku na Fordham Road.

Odlehlo mi? Nikoli. Byl jsem umíněný. Rozhodl jsem se, že se stanu jezuitou, a tak jsem jednou ráno, aniž bych komukoli cokoli řekl, nastoupil na vlak do New Yorku. Na Fordham Road 501 jsem nějak našel jezuitský provincialát, ale bratr na vrátnici mi řekl, že provinciál není přítomen. Neřekl jsem mu, co chci, jen jsem se zeptal, kdy se provinciál vrátí. Řekl, že večer, a já se zeptal, zda bych ho mohl navštívit. Bratr jen pokrčil rameny a já odešel.

Od rána jsem nic nejedl, tak jsem našel bufet a pak celé odpoledne chodil sem a tam po Fordham Road a trpěl poněkud opožděnou žaludeční nervozitou. V šest hodin provinciál ještě nebyl doma. Vyrázil jsem na obchůzku areálu Fordhamské univerzity a byl stále nervóznější.

O půl osmé jsem se vrátil na provincialát a ptal se, zda už je provinciál doma. Bratr mi řekl, abych se posadil v přijímacím pokoji. Asi v osm hodin vstoupil provinciál otec Kelly a zeptal se mne, oč jde. Řekl jsem mu, kdo jsem, a že se chci stát jezuitou. Okamžik na mne hleděl a pak se posadil. Chtěl vědět něco o mých rodičích. Řekl jsem mu, že je mi čtyřiaadvacet let

a že toto rozhodnutí je moje věc. Pak jsem mu připomněl, jak sv. Stanislav putoval z Varšavy do Říma, aby navštívil tamního jezuitského provinciála. Otec Kelly na mne jen hleděl, takže jsem spěšně mluvil dál a snažil se mu vysvětlit, proč chci být jezuitou.

Hádám, že z toho nebyl moc chytrý, protože jsem stále jen svéhlavě tvrdil, že chci vstoupit do Tovaryšstva. Jediná konkrétní fakta, která ze mne dostal, se týkala mých známek v semináři. Po chvíli mi řekl, abych počkal, odešel z místnosti a poslal dovnitř jiného kněze, aby se mnou celou věc dále prohovořil. Ten báječný starý muž, jehož jméno jsem už zapomněl, byl úplně hluchý. Měl jakýsi naslouchací přístroj a díky vytrvalému křičení jsme se dokázali znovu prokousat celým mým příběhem. Pamatuji se, že jsem stále křičel, že jsem rozhodnut stát se jezuitou.

Ten večer jsem hovořil ještě s dalším knězem, a konečně – asi v jedenáct hodin – se vrátil otec Kelly a řekl mi, že to pravděpodobně půjde, ale teď, že mám jet domů a vyčkat na jeho odpověď. Nikdy mi nepřišlo na mysl, že jeho odpověď by také mohla znít: „Ne“. Odjel jsem domů a šťastný jako nikdy předtím jsem začal balit. Bylo to něco víc než radost – jakýsi hluboký a duši naplňující klid. Bylo to i něco víc než jen pouhé uklidnění a uvolnění napětí, jež následuje po vyřešení nějakého emocionálního problému, – jakési pozitivní a hluboké štěstí, blízké pocitu vlastnění nebo dosažení bezpečného přístavu, ale hlubší než to, a dar Boží.

Když skutečně přišel dopis od otce Kellyho, oznamoval mi, abych se 7. září 1928 hlásil v jezuitském noviciátu v St. Andrew-on-Hudson (Poughkeepsie, New York). Nicméně se sdělením otci jsem vyčkával až do rána toho dne, kdy jsem měl odjet. Dlouho se díval na dopis od otce Kellyho, jako by jej nedokázal pochopit, a pak náhle řekl: „Nic takového! Vrátiš se do semináře.“ „A to ne,“ řekl jsem, „pojedu do St. Andrew.“

Přeli jsme se pak jako otec a syn, oba stejně tvrdohlaví, až otec konečně udeřil pěstí do stolu a řekl: „Naposledy, nepojedeš!“ Nato jsem já udeřil pěstí do stolu a vykřikl: „Pojedu! To já jedu, ne ty, a pojedu do St. Andrew, i kdybych měl volit mezi Bohem a tebou!“ Po těchto slovech jsem popadl své zavazadlo a vykročil z domu bez rozloučení a bez tradičního otcovského požehnání.

Ale navzdory veškerému úsilí vynaloženému na to, abych se dostal do St. Andrew-on-Hudson, jsem byl všechno možné, jenom ne ideální novic. Neměl jsem rád projevy zbožnosti a s pohrdáním jsem pohlížel na novice, většinou mladší než já, kteří – plni horlivosti a nadšení pro nový řeholní život – krotili své vnější projevy, aby se řídili každým sebemenším pravidlem či směrnicí. Já jsem chtěl raději působit drsně, takže to netrvalo moc dlouho, a jednou si mne zavolał do své kanceláře novicmistr otec Weber, aby mi sdělil, že podle něho bych měl z Tovaryšstva odejít.

Ohromilo mne to. Pak zajiskřila moje polská tvrdohlavost a téměř jsem vykřikl: „Nepůjdu!“ Teď byl překvapený otec

Weber. Náhle se vztyčil a vyrazil kolem pracovního stolu směrem ke mně, zatímco já mířil k němu. „Co to má znamenat?“ řekl téměř nedůvěřivě. „S kým si myslíte, že mluvíte?“

„Já prostě nepůjdu, to je vše,“ řekl jsem, a nato se moje tvrdohlavost rozpustila v slzách. Tolik jsem bojoval, abych byl zde, tolik jsem podstoupil, abych se sem dostal. Konečně jsem zažil takový klid, a teď se mi všechno hroutí před očima.

Otec Weber mne posadil na židli a chvíli počkal, než jsme se oba trochu uklidnili. Pak jsme si pořádně promluvili. Otec Weber energicky útočil, ale viděl jsem, že mne respektuje, má mne rád a navzdory mým chybám mi důvěřuje. Hovořil o mých dobrých vlastnostech a vlohách, stejně jako o nutnosti je pořádně usměrňovat, jestli někdy skutečně mají být dány k dispozici Bohu.

Na začátku roku 1929, při jedné ze svých denních promluv k novicům, přinesl otec Weber důležitý dopis, který právě dorazil z Říma. Papež Pius XI. jej adresoval „všem seminářistům, zvláště našim jezuitským synům“, a vyzýval v něm ke vstupu do nové ruské koleje v Římě, která měla připravovat mladé kleriky na případnou budoucí práci v Rusku.

Papež dále vysvětloval, jak Sověti od roku 1917 neustále zintenzivňují pronásledování náboženství, jak byli v Rusku uvězněni a posláni do koncentračních táborů všichni katoličtí biskupové, jak byly všechny semináře – katolické i pravoslavné – zavřeny nebo zkonfiskovány, jak jsou stovky farností bez pastýře a jak je zakázáno vyučovat děti náboženství. Svátý otec především zdůrazňoval, jak by tato obrovská země

potřebovala připravené a hlavně odvážné kněze. Ještě předtím, než otec Weber dočetl dopis, něco se ve mně hnulo. Věděl jsem, že jsem dospěl ke konci dlouhého hledání. Byl jsem přesvědčen, že Bůh mne konečně vyhledal, odpovídá na mé dárivé přání a odůvodňuje všechny mé zápasy.

Toto přesvědčení bylo tak silné, že jsem stěží dokázal vyčkat do konce promluvy. Moje netrpělivost a neklid stále rostly. Ihned po skončení promluvy jsem zamířil přímo do novicmistrový kanceláře. Novicmistra překvapilo, jak jsem rozrušený a rozčilený, a zeptal se mne, zda něco není v pořádku.

„Nic, otče,“ řekl jsem rychle, „ale musím si s vámi o něčem promluvit.“ Nabídl mi židli a pak mne pozorně vyslechl. „Víte, otče,“ vyhrknul jsem, „když jste před chvílí četl dopis od Svatého otce, bylo to něco jako přímé volání Boží. Cítil jsem, že se musím přihlásit do ruské misie. Věděl jsem to hned, a když jste pokračoval, ten pocit ve mně jen rostl, až jsem na konci nabyt předsvědčení, že právě Rusko je mé místo určení. Vím a pevně věřím, že Bůh mne tam chce a že tam také budu.“

Otec Weber na mne dlouze hleděl a pak pomalu řekl: „Dobře, Waltře, musíš se za to modlit. Konec konců, právě jsi začal noviciát, a podobné věci potřebují čas a Boží milost. Nechtěl bych tě připravit o odvalu, takže to měj na paměti a modli se za to. Až složíš sliby, snad uvidíme jasněji, zda to je, či není Boží vůle.“

Pak mne propustil bez definitivní odpovědi. Nyní chápu, že mé chvatné prohlášení mohlo snadno působit jako okamžité

nadšení nebo přílišná dychtivost a povrchní touha po něčem novém a mimořádném. Ale když jsem kráčet chodbou z jeho kanceláře, byl jsem si sám sebou naprosto jistý. Na mysl mi nikdy nevstoupila žádná pochybnost – ani tehdy, ani později.

Netrpělivě jsem očekával den slibů, do něhož scházelo skoro půldruhého roku a který měl být 8. září 1930. Těsně předtím jsem byl s prvním ročníkem noviců poslán do nového jezuitského noviciátu ve Wernersville v Pensylvánii, v marylandsko-newyorské provincii; byli jsme vůbec první skupina noviců Tovaryšstva, která měla skládat sliby v tomto domě. Pro nás všechny to byl velký den, ale pro mne to také znamenalo, že mému čekání na to, abych se přihlásil do Ruska, je konec.

Okamžitě jsem napsal generálnímu představenému a výslovně se přihlásil na misie do Ruska. Doba, než dopis došel do Říma a než zpátky přes Atlantik přišla odpověď, se zdála nekonečná. Ale když konečně přišla, dopis byl prostý a jemný a moje radost neznala mezí. Generál mi sděloval, že ho moje šlechetná nabídka sloužit na misiích v Rusku potěšila a že ještě šťastnější je proto, že ji může přijmout a sdělit mi, že od nynějška budu považován za určeného pro tento úkol. Prozatím však mám pokračovat v obvyklém studiu v Tovaryšstvu, vytrvale se modlit za splnění svého snu a až přijde čas, budu povolán do Říma.

Dva roky – období humanitních studií známé v Tovaryšstvu jako juniorát – jsem tedy zůstal ve Wernersville. Pak jsem odjel na univerzitu do Woodstocku v Marylandu, abych začal

filozofický kurz. Ale než jsem odešel z juniorátu, napsal jsem znovu generálnímu představenému – jen aby na mne nezapomněl a také v naději, že mne snad povolá do Říma, abych filozofii studoval tam.

Generálova odpověď byla stručná, ale srdečná. Ujistil mne, že se na mne nezapomnělo, a zmínil se, že podmínky v Rusku jsou obtížné a práce tam nebude snadná. Proto mi znovu radil, abych se ustavičně modlil a připravoval se na těžké období studia na římské koleji *Russicum* a ještě obtížnější práci, která mne čeká v Rusku.

Nepotřeboval jsem povzbuzení. Stále, téměř nábožně, jsem dodržoval svůj zvyk každodenního pětáctýřicetiminutového cvičení prostoných, s nímž jsem začal už jako mladý „neurvalec“. Ačkoli mezitím jsem se už konečně naučil žádat o radu a vedení, stejně jako dělat, co mi bylo přikázáno. Cvičil jsem také, jak se obejít bez jistých věcí a jak vykonávat nudná zaměstnání, abych byl schopen dělat obtížné věci a posiloval svou vůli. S tímto vědomím jsem pak napsal svoji závěrečnou práci s názvem *O cvičení vůle*, potřebnou k ukončení studia filozofie.

Koncem druhého roku svého pobytu ve Woodstocku jsem obdržel ohromnou zprávu, že mám na podzim odjet do Říma, abych začal studovat teologii a formovat se v Ruské koleji. Odplul jsem v létě roku 1934 jako velmi šťastný mladý muž.

Stejně jako všichni ostatní jezuitští studenti teologie v Římě jsem bydlel na staré koleji Santo Roberto Bellarmino na Via del Seminario a studoval jsem na Gregoriánské

univerzitě, kousek od Piazza Pilotta. Zároveň jsem studoval ruštinu, liturgii a historii v *Collegio Russico* neboli *Russicum* na Via Carlo Cattaneo, nedaleko baziliky Santa Maria Maggiore.

Roky teologických studií byly pro nás v koleji *Russicum* značně hektické. Navíc jsem tehdy studoval i francouzštinu a němčinu a ovládl tyto jazyky natolik, že když jsem byl po třech letech vysvěcen, mohl jsem zpovídat ve francouzských a německých farnostech v Římě.

Skutečně největší nesnáz v těchto letech pro mne představovala východní liturgie. My, kteří jsme byli přiděleni do koleje *Russicum*, jsme měli každé ráno mši ve východním obřadu a já jsem jej nemohl vystát. Rozhodl jsem se však pracovat v Rusku, a proto jsem houževnatě vytrvával, snažil se jej naučit a vážit si jej.

Muž, který mi nejvíce pomohl si jej zamilovat, byl velký medvědovitý chlapík jménem Nestrov. Byl to rodilý Rus s krásným basem, zvučným a hlubokým, který liturgii miloval a sloužil ji tak, jak to dokážou jen Rusové. Stali se z nás důvěrní přátelé, a to nikoli kvůli liturgii, ale kvůli našemu společnému nadšení a snu jet do Ruska. Skutečně každý na této nově založené ruské koleji snil o tom, že tam pojede, aby pomohl věřícím, kteří nyní byli – v duchu podobenství našeho Pána – jako ovce bez pastýře.

Tvořili jsme velmi různorodou mezinárodní skupinu, do níž patřil Belgičan – otec Paul Mailleux, který je dnes děkanem Centra pro ekumenická studia na Fordhamské

univerzitě Jana XXIII. (původně nazývaného Ruské centrum), tři Angličané, tři Španělé, dva Italové, Rus Nestrov, jeden Polák a jeden Rumun. Já tam byl tehdy jediný Američan, ačkoli několik jich tam bylo už přede mnou a jiní přišli po mně.

Nikdo ze zúčastněných však nemohl soupeřit s mým přesvědčením či s Nestrovovým nadšením pro budoucí cestu do Ruska. Ostatní si z nás proto dělali legraci, ale my jen hořeli. Studovali jsme všechno dostupné o Rusku, jeho národních zvycích, krojích, ruské povaze a kultuře, o povaze země a její historii. Stále jsme o tom hovořili – ke skutečnému nebo předstíranému zděšení našich kolegů teologů –, doufali, navrhovali, plánovali a snili.

Náš další, téměř nerozlučný společník byl otec Makar, Polák. „Ale moje matka byla Gruzínka,“ dodával vřdycky tento rošťák z povolání. Makar byl velmi nápaditý a vtipný, dokázal hodiny bavit celý zástup lidí. Terčem jeho vtipů byl často bezstarostný velký Nestrov. My tři jsme však navzájem vycházeli tak dobře, že se nám přezdívalo „tři mušketýři“.

Po třech šťastných, ale hektických letech jsem byl v Římě 24. června 1937 vysvěcen. Jako téměř všichni z koleje *Russicum* jsem byl vysvěcen ve východním ritu, ačkoli jsme měli i tu výsadu, že jsme – kdykoli by bylo třeba – mohli sloužit mši v latinském ritu. A tak jsem svoji první mši sloužil ve východním obřadu, a to v bazilice sv. Pavla, u oltáře nad jeho hrobem.

Otec a matka mi zemřeli během mých studií, takže se – po tom všem, co si se mnou vytrpěli – už nedožili radosti

z účasti na primici svého syna – kněze. Do Říma nemohl přijet ani nikdo z mých bratrů a sester, ale poslali mi gratulace, v nichž projevíli radost z mého vysvěcení. Místo nich byli se mnou otec Vincent A. McCormick, SJ, americký asistent generálního představeného v Římě, a paní Nicholas Bradyová, podporovatelka Wernersville¹. My tři jsme po mši společně posnídali a překypovali radostí ze svěcení. Já jsem, celý šťastný, hodiny líčil své sny o cestě do Ruska a o svém přesvědčení, že to už nebude dlouho trvat.

Otcové Nestrov a Makar patřili k polské provincii Tovařš-stva Ježíšova s provincialátem ve Varšavě. Během jejich posledního roku studia teologie – po svěcení – jim bylo sděleno, že do Ruska dnes nemůže nikdo odcestovat, takže se mají vrátit do Polska, aby tam pracovali mezi katolíky východního obřadu. Tato zpráva sklíčila především Nestrova, zatímco já byl i nadále přesvědčený, že do Ruska určitě vyrazím, a měl jsem velkou naději, že budu vyslán okamžitě.

Pak jsem jednoho dne dostal zprávu, že mne chce vidět otec generál. Lekl jsem se. Věděl jsem sice, že otec generál Ledochowski vždy projevoval osobní zájem o misie v Rusku, a to především od doby, kdy ho papež Pius XI. požádal, aby pro tuto práci určil mladé jezuitské dobrovolníky, ale tehdy to bylo poprvé, kdy jsem měl příležitost mluvit s ním osobně.

¹ Jezuitské centrum ve Wernersville vzniklo díky velké materiální podpoře manželů Nicholas and Genevieve Bradyových (pozn. red.).

Otec Ledochowski, jak si ho pamatuji z onoho setkání, byl malý, slabý muž s hubenou asketickou tváří, propadlými tvářemi, vysokým čelem a těma nejjasnějšíma očima, jaké jsem kdy viděl. Vyzařoval kolem sebe pokoj a klid a byl působivý ve své prostotě a důstojnosti. Měl rozhodný, téměř strohý způsob řeči, ale přesto byl velmi okouzlující a snadno se s ním hovořilo. Přivítal mne srdečně a pozorně naslouchal, když jsem mluvil o svých nadějích a ideálech a o svém snu pracovat v Rusku.

Hovořili jsme spolu něco přes dvacet minut. Řekl mi, že si velmi váží mých nadějí a sdílí můj sen, ale že zatím nelze posílat lidi do Ruska. Když to říkal, vstal ze židle a začal jaksi neklidně přecházet po místnosti. „Podle okolností, jaké jsou dosud známé,“ řekl, „by ani nebylo moudré se o to snažit. Víím, že jste asi zklamán, ale misie v Albertině² v Polsku teď potřebuje lidi a práce je tam velmi plodná. Misie vzkvétá a je významným zdrojem povolání pro východní obřad a pro Ruskou kolej. Potěšilo by mne, kdybyste zatím pracoval tam, budete-li chtít. Ale také chci, abyste si uchoval svůj sen o cestě do Ruska, a snad nám oběma Bůh naše přání jednou splní.“

Myslím, že vyčetl zklamání z mé tváře a byl velmi laskavý. Požádal mne, abych ho alespoň stále informoval o své práci v misii v Albertině, a pak znovu laskavě zmínil naši společnou

2 Albertin je malá vesnice v západní části současného Běloruska, která před 2. světovou válkou náležela k Polsku (pozn. red.).

naději, že přijde den, kdy budu moci jít do Ruska, a nakonec mi dal své požehnání.

Samozřejmě jsem souhlasil s jeho rozhodnutím; konečně jsem si osvojil něco z ducha poslušnosti, který dělá jezuitu jezuitou, ale říci, že jsem nebyl zklamán, by nebylo čestné. Tak dlouho jsem snil o Rusku, tolika věcí jsem se vzdal a tak pilně jsem se připravoval, že jsem se nedokázal vyhnout citovému zklamání, když mi otec generál řekl, že má cesta bude asi na nějaký čas odložena. Ale dokonce ani tehdy v tomto zklamání jsem ani na okamžik nezapochyboval o tom, že jednoho dne tam pojedu.

„Do Ruska na jaře!“

Moje práce v Albertině zahrnovala ze dvou třetin práci v pastoraaci a z jedné třetiny vyučování. Mladé jezuity, kteří studovali v naší misii východního obřadu, jsem učil etiku a děti ve škole katechismus. Ale většinu času jsem byl knězem, který navštěvoval rodiny v Albertině a okolních malých vesnicích, radil jim, povídal si s babičkami a nemocnými a dělal tisíc a jednu věc, jako jakýkoli jiný farář v malém městě. Poněvadž komunita v Albertině byla malá – jen tři kněží a představený otec Dombrowski – a já byl poslední, kdo přijel, zdědil jsem všechny povinnosti, které tradičně připadají nejmladšímu kaplanovi.

Samotný Albertin nebyl žádné zvláštní město. Ve skutečnosti to ani žádné město nebylo. Skutečným městem bylo až Slonim³ na řece Ščare, průmyslové středisko na hlavní trati z Moskvy do Varšavy. Od mostu přes Ščaru se šlo asi 5 km po klikaté špinavé silnici do vesnice Albertin. Vedla tu i trať, ale vesnice neměla stanici, nýbrž pouze vlakovou zastávku. A pokud jde o nároky Albertina na historickou slávu, pak lze zmínit jen to, že hned na sever od něj se táhnul široký, vykácený pás lesa, známý jako *Napoleonský trakt* – zbytky silnice vybudované Napoleonem, když táhnul do Ruska.

Přijel jsem do Albertina v listopadu 1938, krátce po Mnichovské konferenci, která rozdělila Československo a zaručila „mír v naší době“, jak to formuloval pan Chamberlain. Brzy po mém příjezdu zahájil Hitler tažení, aby získal gdaňský koridor. Během zimy se situace stále zhoršovala, a brzy na jaře se dokonce proslýchaly zvěsti, že němečtí vojáci v přestrojení pronikli do Gdaňska a byli připraveni zabrat město bleskovým útokem. Rolníci v Albertině seli ten rok žito a jiné jarní plodiny v nejistotě, zda je budou moci také sklidit. Na konci jara se zvěst o válce rozšířila do všech koutů.

Ribbentrop a Molotov 21. srpna 1939 oznámili, že Německo a Rusko podepsaly společný pakt o neútočení. Krátce nato jsem dostal telegram z amerického velvyslanectví ve Varšavě, kde mi sdělovali, že brzy může být vyhlášena válka, a radili

3 Slonim, Hrodenská oblast nynějšího Běloruska; dnes má město kolem 50 000 obyvatel (pozn. red.).

mi, abych se připravil na odjezd z Polska. Prohovořil jsem to s otcem Dombrowskim a sdělil mu, že nechci odjet. Přijel jsem do Polska, abych pracoval ve východní misii, a navíc jsem se nikdy nevzdal svých nadějí, že jednou odjedu do Ruska. Válka by mi v tom mohla pomoci. Odepsal jsem na velvyslanectví, že jsem potřebný ve farnosti a že zůstanu na místě.

Za několik dní, 1. září 1939, Hitler obsadil Polsko. Neustále jsme poslouchali rádio a zprávy byly stále špatné. Během několika dní obklíčily německé oddíly Varšavu. Město bylo obleženo a bombardováno. Zbytky polské armády začaly proudit na východ přes Slonim a Albertin do *Napoleonského traktu*. Varšavské rádio zmlklo, a my věděli, že osud Polska je zpečetěn. Horší však byly zprávy, že Rusové se soustřeďují na východní hranici Polska a brzy ji překročí.

Nakonec se otec Dombrowski rozhodl poslat jezuitské novice domů, alespoň do té doby, než se situace stabilizuje natolik, aby se daly dělat plány do budoucna. On sám odjel navštívit biskupa ve Vilně s dotazem, jaké kroky se mají podniknout v misii a ve farnosti. Poněvadž jsem nebyl polský státní příslušník, ale americký občan, otec Dombrowski rozhodl, že budu ponechán ve správě misie. Otec Grybowski, který byl v misii správcem farnosti latinského obřadu, a otec Litvinski, druhý kaplan ve farnosti východního obřadu, měli zůstat u rodin ve vesnici.

Tehdy jsme ještě předpokládali, že Němci – případně i Rusové – budou respektovat americký pas. Kdyby však došlo k nejhoršímu, americké velvyslanectví dosud ví, kde jsem,

a dokáže mi pomoci. A tak se stalo, že když přišli Rusové, byl jsem já, mladý Američan, jediným knězem v misií Albertin.

První ruský důstojník přijel jednou ráno hned po snídani. Když vjel na koni dovnitř, aby přehlédl naši jezuitskou misií, byl jsem právě na dvoře. Tento muž střední výšky, oblečený v zaprášené khaki uniformě s červenými nárameníky sovětské armády, mne vlídně pozdravil a byl celkem uctivý. Jeho oči pod štítkem čapky vypadaly unaveně, když upřímně a trochu omluvně, jak mi připadalo, vysvětloval, že možná bude třeba v naší budově na nějaký čas ubytovat část jeho štábu. Zdál se tak zdvořilý, téměř přátelský, až jsem začal doufat, že podmínky v Albertině se za ruské okupace příliš nezhorší. Ale bylo to bohužel naposledy, kdy jsem tohoto zvláštního důstojníka spatřil. Mám podezření, že se rozhodl rozbít hlavní stan pro sebe a svůj štáb v sídle hraběte Puslowského.

Toho odpoledne dorazila kolona ruských oddílů. Mladý kapitán, který velel, nebyl ani uctivý, ani drzý, jen postupoval velmi věcně. Vysvětlil mi, že má rozkazy zabrat seminář pro ubytování svých oddílů a řekl mi, že mohu obývat svůj pokoj v prvním patře a vzít si vše potřebné z církevního majetku, z knih v knihovně a také své osobní věci, ale že zbytek budovy a její vybavení bude zabráno.

Slíbil však, že kostel nebude narušen. Aby lidem umožnil navštěvovat bohoslužby, aniž by museli procházet armádními ubytovkami, nechal vyznačit průchozí cestu dvorem. Vydal také rozkaz zahradit vstup do kostela ze semináře, aby těmito dveřmi nemohla vstoupit žádná vojenská osoba.

Nahrnuly se oddíly, aby obsadily budovu. Po dlouhých dnech pochodu se na ni vrhly jako říjnoví revolucionáři na Zimní palác. Do dvora zacouvala nákladní auta a muži do nich horempádem začali vyhazovat věci z oken knihovny. Knihy létaly všemi směry. Vojáci na dvoře se smíchem a vtipkováním pokřikovali na ty, kteří vyhazovali knihy z oken, a muži v knihovně to opětovali. Nakonec byly knihy odvezeny do továrny na celulózu.

Mezitím, k mému zděšení, omotal jeden z vojáků lano kolem sochy Nejsvětějšího Srdce na dvoře, upevnil je k nákladnímu autu a převrátil ji. Socha se za hlasitého pokřiku oddílů rozbila na kusy, ty pak naložili na auto a odvezli. Při sledování této scény jsem nedokázal říci, zda byl tento zvláštní skutek vykonán na rozkaz, nebo jen z rozmaru jednoho z vojáků.

Následující noc byla moje nejhorší v Albertině. Oddíly se stěhovaly do poschodí nade mnou, a tak jsem jen stěží zamhouřil oko. Den nato jsem byl předvolán k „osobnímu pohovoru“ s politrukem, agentem komunistické strany či tajné služby, který doprovázel každou jednotku Rudé armády. Chtěl vědět, kde jsou bývalí polští vládní zřízení z Albertina. Nic jsem nevěděl a také jsem to řekl. Způsobem, s nímž jsem se měl později blíže seznámit, mi politruk opakovaně a různými způsoby kladl stále stejnou otázku. Naléhal a tvrdil, že když mu pomohu, pomohu tím „lidu“.

„Moje práce,“ odpověděl jsem, „není politická, ale pastorační. Jako duchovní správce pomáhám lidem duchovně

a také hmotně, když je to možné.“ Vyprávěl jsem mu o případech, kdy jsme dělali sbírky na pomoc dětem z chudých rodin, aby mohly pokračovat ve vzdělání na střední škole a jít dál. To ho nezajímalo. Tvrdil, že mám pomáhat „lidu“ všude, tím, že sdělím jména jeho nepřátel a zveřejním informace, které mám jako kněz.

„Teď zacházíte příliš daleko,“ řekl jsem. „Existují důvěrná sdělení, svěřená mně jako knězi, která nemám právo říci nikomu. Nemohu porušit zpovědní tajemství. Poškodil bych jen sám sebe i »lid«, stejně jako kdybych poskytl informaci, která nemá v žádném případě nic společného s »lidem«, s politikou nebo s čímkoli jiným, co se vás týká!“

Od tohoto okamžiku byl vzteklý a já znechucený. Učinil jsem pohyb k odchodu, ale zadržel mne. Řekl mi, abych si sedl. Po zbytek našeho „rozhovoru“ byl však znovu uhlazený a zdvořilý. Po chvíli mne navedl ke dveřím s poznámkou, že mne zase brzy zavolá.

Byl to však armádní kapitán, kdo pro mne za pár dní poslal. „Armádní předpisy,“ řekl, „zakazují civilistům bydlet ve stejných ubytovnách s oddíly.“ „Navrhl“, abych se přestěhoval do malého domku na konci misijní zahrady, který byl původním stavením na tomto pozemku. Přestěhoval jsem se hned odpoledne a večer se ke mně připojili otcové Grybowski a Litvinski. Těšilo nás, že opět žijeme v komunitě, ale krátce nato místní komunistický výbor rozhodl, že domek se čtyřmi místnostmi je pro pouhé tři buržoazní kněze příliš velký, a tak za námi poslali další rodiny. My kněží jsme se museli spokojit

s jedním pokojem, zatímco dvě rodiny se dělily o velkou jídelnu a třetí rodina měla pro sebe malý pokoj. Všichni jsme se střídali v užívání kuchyně.

Navzdory nepohodlí a stálému vyrušování jsme však dokázali zajistit téměř normální fungování farnosti. Každé ráno jsme sloužili mši a v neděli dvě mše pro lid, ačkoli někteří z farnosti přestali chodit na bohoslužby ze strachu před komunistickými represáliemi. Vojáci zabrali seminární kapli vedle hlavního kostela pro služební místnost a třídu. Při ranní mši jsme je slyšeli za dveřmi, a když jsme zpívali odpovědi na litanie z první části mše východního obřadu, často hvízdali a opíčili se: „Gospodi, Gospodi!“ („Hospodine, Hospodine!“). Nicméně dveře z této místnosti do kostela zůstávaly podle kapitánova slibu zabeďněné a vojáci fyzicky nenarušovali mši.

Jednou v neděli po ranní mši v sedm hodin jsem vyšel, abych krátce promluvil k lidem. Když jsem začal, všiml jsem si, že nějací vojáci lelkuji ve vestibulu kostela. Smáli se tam, měli čepice na hlavách a z očí jim nekoukalo nic dobrého. Rozhněvalo mne to a pustil jsem se do kázání na klasický text „Blázen řekl ve svém srdci, že není Boha“. Byla to pravděpodobně ta nejspontánnější promluva, jakou jsem kdy měl. Každé slovo vycházelo rovnou ze srdce a letělo přímo k nim. Na chvíli ustrnuli a pak se zaraženě a ostýchavě rozhlíželi a šoupali nohama, když zjistili, že se k nim obracejí oči celého shromáždění. Pak začali pomalu odcházet – příliš hrdí, než aby ustoupili, ale zase příliš zahanbení, než aby reagovali dřív,

než jsem skončil. Slavil jsem jakýsi osobní triumf, který mne však, jak jsem později pochopil, měl přijít až příliš drahο.

K mému překvapení však vojáci dalších několik dnů nedělali žádné problémy. Ačkoli jsem věděl, že jistě nelibě nesou moje slova a své ponížení, začal jsem doufat, že celý incident upadne v zapomnění. Když jsem však jednou ráno přišel do kostela sloužit mši, našel jsem dveře svatostánku pootevřené, oltární plátна roztažená a Nejsvětější svátost byla pryč. Jako by do mne udeřil blesk. Pak jsem si všiml, že dveře ze svatyně do vojenské služební místnosti již nebyly přibité a hned jsem pochopil, co se stalo a proč.

Odpoledne jsem se pokoušel navštívit kapitána, abych si stěžoval, ale nemělo to smysl. Latinský kostel stále fungoval normálně, a jeho návštěvnost byla dokonce větší než kdykoli předtím. Zdálo se, že vojáci cítili zvláštní odpor ke katolíkům východního obřadu, jakožto církvi, která se postavila proti ruskému pravoslaví, zřídka však obtěžovali římské katolíky. Mnozí z naší farnosti proto raději chodili na mši tam. S jistým váháním jsem se proto rozhodl zavřít řeckokatolický kostel. Než jsem to však učinil, vydal jsem se na poslední inspekční obchůzku, přičemž jsem zjistil, že vojáci svévolně užívají chůrové prostory jako záchody. Od té doby jsme pro těch několik lidí, kteří přicházeli, sloužili mši jen v latinském kostele, nebo v našem pokoji dole v zahradě.

Právě tehdy jsem dostal další telegram z amerického velvyslanectví. Tentokrát přišel z Moskvy, kam se velvyslanectví přestěhovalo po pádu Varšavy. Radili mi, že mohu buď přijet

do Moskvy a pak se vrátit do Spojených států, nebo – kdyby to bylo snazší – odjet na americké velvyslanectví v Rumunsku. Ukázal jsem telegram ostatním otcům a probíral to s nimi. Domnívali se, že bych měl odjet. Působení východní misie vypadalo v té chvíli dost narušené a zůstalo jen málo toho, co by nemohli zastat jiní. Agent NKVD,⁴ jehož rukama musel telegram nutně projít, také „navrhoval“, abych jako americký občan okamžitě opustil zemi. Navzdory těmto pobídkám jsem měl pocit, že když jsem byl správou farnosti a misie pověřen otcem Dombrowskim, měl bych zůstat, dokud nedostanu pokyny od něho. Hned odpoledne jsem proto napsal na velvyslanectví a sdělil jim své rozhodnutí, že zůstanu ve farnosti, která mi byla svěřena do správy. Neměl jsem v úmyslu opustit své stádo.

Zanedlouho přišlo další překvapení. Z jezuitského centra ve Lvově přijeli otcové Nestrov a Makar se zprávou od otce Dombrowského, podle níž se biskup rozhodl prozatím ukončit působení východní misie v Albertině. Pro nás „tři mušketýry“ to bylo jistě zvláštní, shledat se v malém domku na konci zahrady, obklíčeném ruskými okupačními oddíly.

Makar, ten vysoký Gruzínek, byl ve zvláštní povznesené náladě. Se svými dlouhými vlnitými vlasy, orlím nosem a blýskavými černými očima působil jako rozený dobrodruh a výlet ze Lvova do Albertina ho přiměl ukázat, co všechno

4 Tajná policie byla později, po změnách v kremelské politice, známa i jako NKGB, MGB, MVD a KGB.

dokáže. Také Nestrov byl svého druhu dobrodruh, i když tak nevypadal. Byl korpulentní a prakticky holohlavý, s cibulovitým nosem, který z něho dělal napodobeninu Tolstého. Poháněl ho však sen pracovat v Rusku a toho večera jím žil.

Cítí, řekli mi, že nastal ten správný čas splnit náš společný sen. Rusové obsadili Polsko, takže jsme vlastně již v Rusku. Otec Dombrowski mne uzavřením misie jasně zbavil povinnosti setrvávat v Albertině. Připustil jsem, že o farníky by se mohl starat otec Grybowski při latinském kostele. Proč by právě to neměla být příležitost, jak vklouznout do samého srdce Ruska? Nestrov a Makar přidávali další důvody a mé nadšení rostlo. Konečně jsme se rozhodli pokusit se o to, když to schválí naši představení.

Hovořili jsme až do brzkých ranních hodin a naše plány byly stále konkrétnější. Nestrov a Makar pojedou zpět do Lvova a Makar se pak pro mne vrátí. Naši představení byli ve Lvově, a proto musí všechno začít odtamtud. Zatím jsem měl co nejlépe uspořádat věci v Albertině, aniž bych vzbudil podezření, že snad odjízím. Ještě si vzpomínám, co jsem na rozloučenou řekl Nestrovovi, když tehdy večer odjížděl: „Na jaře budeme v Rusku!“

Za týden byl Makar zpět, spolehlivý jako jeho slovo, a my dva jsme za soumraku vyklouzli z domu na cestu do Slonim. Vlaky už nejezdily podle jízdního řádu a na ty, které jezdily, si nebylo možné koupit lístek. Pro mého gruzínského druhu to však nepřestavovalo žádnou překážku. Potloukali jsme se ve stanici Slonim, čekali na vlak do Moskvy a nastoupili do něj

bez jízdenek. Už jsme se rozjížděli a dosud nám nikdo nedělal potíže. Projeli jsme Albertinem, aniž bychom zpomalili. Měl jsem čas jen na jeden krátký a poslední pohled na vesnici.

Když konečně průvodčí chtěl naše jízdenky, začal ho Makar hubovat za špatnou službu a rozvrácený jízdní řád. Průvodčí byl nejprve poněkud vyveden z konceptu, ale pak trval na svém. Makar byl stále rozhořčenější a průvodčí tvrdší. Řekl, že další zastávka je Baranoviči,⁵ a tam že budeme muset vystoupit a koupit si jízdenky, jinak nás nechá vyhodit z vlaku – to bylo konečné rozhodnutí. Ubohý průvodčí nemohl vědět, že právě Baranoviči, železniční křižovatka na trati do Lvova, byla naším cílem.

Ani tam jsme však nemohli sehnat jízdenky. Večer sice jel vlak do Lvova, ale kupé byla namačkaná a lůžkové vozy byly rezervovány pro důstojníky. To Makarovi stačilo. Šli jsme po nástupišti rovnou k lůžkovým vozům a vylezli nahoru. Přistoupil k nám nějaký zřízenec a sdělil nám, že vůz je rezervován pro důstojníky. Makar, který mluvil rychle bělorusky, ho však dokázal přesvědčit, že jsme členové běloruské komise na cestě do Lvova a rozhodně si nepřejeme být tuto noc rušeni.

Podobné kousky byly pro Makara typické. Vzpomínám si na jinou příhodu, která se později odehrála ve Lvově. Tehdy jsme se večer vraceli z cesty a zastavil nás člen NKVD s namířenou pistolí. Makar dostal vztek. Jestli byl nervózní, pak

5 Baranoviči (dnes má asi 170 000 obyvatel), Brestská oblast současného Běloruska. Baranoviči leží přibližně 60 km východně od Slonim (pozn. red.).

to nebylo vůbec patrné. Stále dokola vyprávěl dlouhou zamotanou historii a plísnil člena tajné služby, že uprostřed noci obtěžuje dva „členy strany“ namířenou pistolí. Ten člověk, polekaný nebo možná zmatený, nás konečně nechal jít. Totéž se odehrávalo nyní. Zřízenec nám našel lůžka a slíbil nám, že nebudeme nikým rušeni. Tak jsme cestovali do Lvova pohodlně a přijeli osvěženi dobrým nočním spánkem.

Podmínky ve Lvově nebyly o mnoho lepší než v Albertině. Jezuitům bylo dovoleno užívat pouze jednu sekci klášterní budovy, neboť do zbytku začali Rusové přidělovat jiné rodiny. Opět jednoznačně tvrdili, že všechny budovy jsou „majetkem lidu“, a také doufali, že na lidi zapůsobí tím, že některé usadí v rezidenci, kterou dříve vlastnila církev. Otec Bienko, náš tamní představený, proto hned na začátku rozhodl, že bude lepší, když si Makar, Nestrov a já najdeme pokoj někde v soukromí. Skutečně jsme si našli místo asi šest bloků od kláštera, v bytě obývaném většinou uprchlíky z Varšavy, z nichž mnozí byli Židé.

Otec Bienko byl ideální muž pro úřad představeného v těchto těžkých časech, byl to vysoký, štíhlý muž na sklonku padesátky, s úzkým nosem a světlými vlasy. Ale to první, čeho jste si na něm všimli, byl jeho úsměv, neboť se usmíval často. Pod jeho příjemným zevnějškem se však skrývala velmi bystrá a houževnatá mysl. Tento výborný teolog, jehož mnozí jezuitští druhové považovali za jeden z nejlepších mozků v provincii, dokázal, že je ještě lepší administrátor a hotový génius přizpůsobivosti.

Mnozí mladí jezuitští studenti teologie si již museli najít zaměstnání, aby podpořili komunitu, neboť klášterní finance byly zkonfiskovány. Také Nestrov, Makar a já jsme si našli práci, abychom se před odjezdem do Ruska uživili. Jezdil jsem s nákladním autem jedné z pracovních čet, které byly nuceny převážet z různých koutů města nábytek a zařízení domácností, které Rusové zkonfiskovali, a dopravovat je na nákladní nádraží k odeslání do Ruska.

Brzy jsem zjistil, že se tu hraje dvojí hra. Většina mužů v mojí partě měla ve městě příbuzné, a tak mnoho věcí, které jsme „zkonfiskovali“, bylo prostě dopraveno k příbuzným někde ve městě, nebo do skrýše na venkově. Také jiní lidé nám platili za to, abychom k nákladním vagonům nedodávali tolik zkonfiskovaného materiálu, protože to nikdo nebyl s to přesně kontrolovat. Muži na nákladním autě však měli zvláštní potěšení z toho, že přelstili okupační síly.

Jakmile jsme se usadili ve Lvově, přišli jsme Nestrov a já za otcem Bienkem a svěřili se mu se svým snem odjet do Ruska a sloužit tam věřícím, kteří přišli o kněze.

Makar byl zatím nepostradatelný, ale my přesto naléhali, že v budoucnu se možná už nikdy nenaskytne doba vhodnější k přestěhování, protože silnice a města jsou bezprostředně po okupaci přeplněny uprchlíky. Náš plán byl celkem prostý. Rusové najímali velké množství lidí z okupovaných oblastí na práci v uralských továrnách. Zdálo se, že Stalin si nedělá žádné iluze o Hitlerovi, a ruské továrny proto pracovaly na plné obrátky. Chtěli jsme se přihlásit o práci v uralské oblasti.

Otec Bienko, jak jsem už řekl, byl muž nadaný značnou duchovní jasnozřivostí i praktickým myšlením, a proto souhlasil, že nás nechá odjet. Řekl nám však, že nejprve musíme získat souhlas metropolitě Šeptického, Lvovského arcibiskupa pro východní obřad.

Nestrov zařídil vše potřebné, a já se s ním setkal den nebo dva dny poté v arcibiskupském paláci na Platz Yuria, blízko katedrály sv. Jiří. Arcibiskup sám byl sice starý muž, ale požíval mezi svými lidmi takové vážnosti, že ho komunisté nemohli otevřeně napadnout. Byl tak nemohoucí, že k setkání s námi ho museli přinést na židli, ale oči měl bystré a mysl jasnou jako zvon. Přivítal nás srdečně a vyslechl bez přerušování.

Tento bystrý a laskavý patriarcha znal Rusko z osobní zkušenosti. Začal tím, že velmi oceňuje naše nadšení, ale zároveň nás varoval před obtížemi, s nimiž se střetneme. Když ale viděl naše odhodlání k odjezdu, nakonec řekl: „Víte co, dejme tomu, že to zkusíme na rok. Dávám svůj souhlas, abyste se pokusili proniknout do Ruska, ale musíme být velmi opatrní a neriskovat. Vaším cílem musí být jen prozkoumat situaci a zjistit, zda je možné vykonávat v Rusku kněžské povolání. Pán ví, že vás lidé potřebují.“

Pak nám začal podrobně vyprávět o věcech, o nichž jsme až dosud slyšeli jen útržkovitě. Popisoval, že v Rusku seberou každého, kdo sloužil ve vládě nebo u policie, stejně jako učitele, právníky, odborníky, příslušníky šlechty, a dokonce i ty, kteří jsou jen o trochu bohatší než průměr, a podle

dostupných zpráv je poslou pracovat na Ural. Říkal, že tito lidé by nás jistě přijali jako kněze, kdyby se nám podařilo se k nim dostat. Mohli jsme také hlouběji prozkoumat možnosti pracovat mezi samotnými Rusy.

„Ale mějte na paměti,“ řekl, „že je to jen pokus, jen průzkumná výprava. Chci, abyste se ke mně tak za rok vrátili a sdělili mi své zkušenosti.“ Poté nám dal požehnání a řekl, abychom se vrátili pro podrobné instrukce, až budeme úplně připraveni na cestu. Nestrov a já jsme byli tak uneseni, že jsme jen na půl ucha poslouchali varování tohoto laskavého starého metropolity před obtížemi, které nás čekají. „Co jsem ti říkal?“, prohodil jsem k němu, když jsme kráčeli chodbami arcibiskupského paláce, „Na jaře v Rusku!“

Neprodleně jsme se začali připravovat na cestu. Instinktivně jsme se obrátili na našeho nápaditého Gruzínce otce Makara, který dokázal zařídit věci jako nikdo jiný. Zdálo se, že Makar zná každého a má kontakty všude. Naši první starostí bylo získat nějaké polské průkazy totožnosti. Na práci na Urale jsme se chtěli nechat najmout, nikoli být tam deportováni. Vstoupit do Ruska jako kněžím by nám zřejmě nedovolili, a navíc byla jen malá šance, že by mne Rusové pustili do země na můj americký pas. A přestože Nestrov byl Rus, komunisté by jistě chtěli vědět, proč odešel ze země, jak k tomu došlo, co dělal v Polsku a proč se chce vrátit.

Opatřit průkazy totožnosti nebyl pro Makara žádný problém. Musely být falešné, ale neměly být padělané. Věděl prostě, kde najít bývalé vládní úředníky. Od nich dostal dvě

soupravy úředních polských průkazů totožnosti a přinesl je k nám domů. Nestrov a já jsme pak začali vymýšlet své životopisy, které by vysvětlily, proč jsme dvěma osaměle cestujícími muži bez rodin, kteří chtějí pracovat pro Rusy na Urale. Já jsem se stal „Vladimírem Lypinskím“, Polákem a vdovcem, jehož rodina byla zabita při německém náletu. Nestrov se stal „Kuralským“. Když jsme byli se svými příběhy spokojeni, Makar znovu odnesl hotové papíry bývalým úředníkům. Pak byly orazítkovány, opatřeny pečeti a podepsány podle předpisu. Naše nová totožnost byla na světě.

S těmito papíry jsme se představili na úřadě *Lespromchozu*, velkého dřevokombinátu, který najímal lidi na práce v uralských oblastech. Nutně potřebovali dělníky, takže nám položili jen několik otázek. Na místě nás najali, a my obdrželi pracovní průkazy. Žádali nás, abychom se za týden znovu hlásili o instrukce a dostaneme prý také jízdenky na vlak a 150 rublů (15 dolarů) zálohy na stravu a na cestovní výlohy.

Týden nebylo mnoho času na přípravu, ale my jsme toužili odjet. Ještě naposledy jsme celou situaci prodiskutovali s otcem Bienkem a dohodli jsme se, že můj americký a Nestrovův ruský pas necháme u jezuitů ve Lvově a znovu je obdržíme až po návratu z Ruska. Konečně mne otec Bienko jmenoval zastupujícím jezuitským představeným po dobu cesty, takže bude-li třeba učinit nějaké rozhodnutí kvůli době návratu nebo druhu práce, kterou budeme vykonávat, ponesu za to odpovědnost já.

Úplně na závěr jsme znovu navštívili arcibiskupa. Informovali jsme ho o našich plánech a přípravách, ukázali mu své průkazy totožnosti a pracovní průkazy. Nebyl moc nadšen jmény, která jsme si zvolili. Řekl, že zní příliš polsky, a domníval se, že jsme si měli dát běloruská nebo ukrajinská jména. „Avšak,“ řekl, „nyní je příliš pozdě je měnit, a proto musíte doufat, že z toho nic nevzejde.“ Nakonec s námi znovu velmi pečlivě probral, čeho se máme varovat, a o jakou práci bychom se měli pokusit.

Pak vytrhl stránku z knihy a přetrhl ji napůl, jednu půlku nám dal a druhou si nechal. Řekl, že kdybychom k němu někoho poslali se zprávou, nebo zvláště kdybychom z Uralu poslali nějakého kandidáta do semináře, máme zároveň poslat i kousek této stránky, který by se dal přiložit ke zbývajícím polovině, již si arcibiskup ponechal, a to na důkaz, že člověk nebo zpráva skutečně přichází od nás.

Na konci naší dlouhé diskuse jsme poklekli, abychom přijali arcibiskupovo požehnání. Než nám požehnal, dlouze na nás beze slova hleděl. Potom, jakoby k odlehčení napětí, přišla řeholní sestra s bochníkem bílého chleba velkým jako kolo od vozu, který nám sestry upekly na cestu, a zároveň nám přislíbily své modlitby.

Když jsme se pak na druhý den ráno vrátili do dřevokombinátu pro instrukce, řekli nám, abychom se 15. března ráno hlásili na Lvovském nádraží a místo jízdenky nám dali číslo nákladního vagonu. Navíc se ukázalo, že místo očekávaných 150 rublů pro každého dostaneme jen 150 rublů pro oba

dohromady. To nám mělo vystačit až na místo určení, jímž byl Čusovoj⁶, tedy na cestu dlouhou 14 dní až měsíc.

Zdalo se, že 15. březen, týden před začátkem jara 1940, je dobré znamení. Poslední večer jsme šli ke svaté zpovědi, abychom se připravili na neznámou budoucnost, a dostali jsme od otce Bienka také požehnání. Ráno jsme pak v kapli naposledy sloužili mši svatou, zabalili svou mešní soupřavu a zavazadla, vzali pod paží obrovský bochník bílého chleba a libru slaniny a spolu s nezkrotným Makarem, který nás vyprovázel, vyrazili k nádraží a z něj do Ruska.

Pod krycím jménem „Vladimír Lypinski“

Zastřešený nákladní vagon 89725 měl podél stěn dvě řady prkenných paland („horní a dolní lůžka“, jak je nazval Makar), slámu na podlaze a ve střeše větrák. Jediné další vybavení byl starý, proděravělý sud na naftu, který sloužil jako kamna, a kýbl na odpadky jako záchod. Nebyla tu žádná okna. Škvíry v bočních stěnách však byly dostatečně velké na to, aby jimi bylo vidět ven a stejně důkladně jimi i táhlo.

Na začátku cesty nás bylo ve voze pětadvacet. Převážná většina našich spolucestujících byli Židé, kteří uprchli, dříve než nacisté vtrhli do Polska. První, kdo se představil, byl

6 Čusovoj (dnes asi 50 000 obyvatel) je město v Permské oblasti v Rusku. Leží na soutoku řek Usva a Vilva s řekou Čusovaja, přibližně 80 kilometrů východně od Permu (pozn. red.).

Franek, varšavský komunista, který opustil město těsně předtím, než padlo do rukou Němců. Nyní byl bez domova, a proto se rozhodl vzít svoji rodinu – manželku, desetiletého syna a synovce – a žít v ráji, o kterém tolik četl v komunistické literatuře.

Franek nebyl jediný muž, který byl na cestě i s dětmi. Ve vlaku byly celé rodiny – dědečkové, babičky, otcové, matky a děti –, všichni vytrženi z půdy, na níž žili po celé generace, nesli si do života v cizí zemi všechn svůj majetek na zádech, jako uprchlíci. Ve skupině však panovala velká družnost a zdálo se, že každý se snaží být tak ochotný a veselý, jak to jen bylo za daných okolností možné.

Cesta ze Lvova na Ural byla dlouhá a obtížná. Jeli jsme nejprve do měst Vinnycja a Kyjev, pak vzhůru přes Brjansk a Kalugu do Gorkého⁷, poté východně na Kazaň a Ufu, a konečně na sever podél Uralu a řeky Čusovoja do města Čusovoj, asi 80 km od Permu, který se tehdy nazýval Molotov. Pohybovali jsme se v řadě nepravidelných intervalů a zdálo se, že každý vlak na trati má před naším pracovním vlakem přednost. Někdy jsme stáli na vedlejší koleji i dva dny, než jsme se zase pohnuli.

Tyto časté zastávky byly svým způsobem požehnáním. Dávaly nám možnost se trochu projít a vyčistit naše vědro na odpadky, užívané jako toaleta. Střídali jsme se také v nošení vody k utišení naší neustálé žízně nebo se snažili koupit

7 Dnes Nižnij Novgorod (pozn. red.).

potravu. K dostání jí však bylo málo. Jidelny ve městech podél naší trasy nám nemohly všechno prodat. „Strava, kterou máme,“ říkali, „jen tak tak stačí pro pracující v našem městě. Nemůžeme se starat o uprchlíky.“ Pro Franeka to byl šok, když zjistil, že v jeho dělnickém ráji není dost potravy, ale přičítal to válce.

Jednou denně jsme si mohli každý koupit v zásobovacím voze vlaku malý bochníček chleba a někdy i půl kila malých karamel. A když jsme měli štěstí, podařilo se nám dokonce sehnat od kolemjdoucího rolníka cibuli nebo hlávku zelí. Většinou však naše strava sestávala téměř výlučně z toho mála, co jsme si přinesli s sebou. Nestrov a já jsme se dělili o svoji libru slaniny. Jedli jsme ji syrovou se sousty chleba, který jsme kupovali, a hlty vody.

Naše jiná velká potřeba – v tom sychravém, vlhkém březnovém vzduchu – bylo palivo k vytopení vagonu. Všichni jsme si brzy zvykli krást uhlí z hromad na nádražích, kde jsme zastavili, nebo sbírat kusy uhlí poházené kolem trati. Někdy jsme je dokonce uzmuli z lokomotivy, zatímco vlak stál na postranní koleji.

Lidé ve městech podél cesty byli k uprchlíkům podezřívaví. Jednou, když jsme někde mezi Vinnycjí a Kyjevem stáli na postranní koleji, na mne vyšla řada, abych šel pro vodu. Zdálo se, že nejbližším místem je blízký kolchoz. Franekův malý syn Áron se ode mne nehnul ani na krok, takže k němu cupital se mnou. Sotva jsme dorazili k pumpě, vyšla z jedné budovy žena a začala na nás ječet jako dračice. Nadávala nám

do „Poláků“, „pobudů“ a „špinavých uprchlíků“ a řekla nám, že u kolchozní pumpy nemáme co dělat. Než by nás prý nechala „pošpinit“ vodu, poštvete na nás psy, tak ať raději rychle vypadneme.

Toho dne jsme urazili dlouhou cestu, měli jsme žízeň a byli jsme úplně vyčerpaní. Tím jekotem přetekla míra mé trpělivosti. Oplatil jsem jí stejnou mincí. Slova, která jsem už od mládí na ulicích Shenandoahu neměl v ústech, se vyhrnula jaksi sama. Dáma s dryjáčnickým jazykem na okamžik oněměla, a pak se bezpečně stáhla za dveře. Malý Áron neřekl nic, ale jistě vyprávěl celý příběh svému otci, neboť Franek se pak ke mně ve vagonu přikradl a žertovně řekl: „Nu, nikdy bych si nepomyslel, že se dovedeš tak rozpálit. To skutečně muselo být něco, jak si té ženské vynadal!“ Tehdy jsem byl rád, že nikdo ve voze nevěděl, že Nestrov a já jsme kněží.

Mám dojem, že to byla tatáž noc – ačkoli dny na cestě mi v paměti splývají –, kdy jsme překročili starou předválečnou hranici mezi Polskem a Ruskem. Pamatuji se, že to bylo na svátek sv. Josefa, 19. března. A pamatuji se také, že jsem šťouchl Nestrova do žeber a tiše opakoval slova, která jsem pronesl v arcibiskupském paláci ve Lvově: „Tady to máš – na jaře v Rusku!“

Na okamžik jsme na sebe mlčky pohlédli. Nemohli jsme vědět, co přinese budoucnost, ale konečně se plnilo to, o čem jsme tolik let snili. Nezáleželo na tom, že nikdo v našem nákladním voze nevěděl, že jsme kněží. My jsme to věděli. Překročení hranice ve mně vzbudilo zvláštní rozjaření

a zároveň jsem si uvědomil, jak vzdálení jsme nyní životu, který jsme až dosud znali. Stále mi tanula na mysli otázka, zda bude naším údělem – stejně jako mnoha kněží před námi – položit své životy za víru. Pamatuji se, že když jsem toho večera usínal, do rytmu ubíhajících pražců jsem opakoval: „Jsem připraven, jsem připraven, jsem připraven.“

Kodrcavá a přerušovaná cesta ze Lvova do Čusovoj – něco přes 2 400 km – trvala déle než dva týdny. Pokud jsme právě nestáli na postranní koleji nebo nevykukovali škvírami, tvořily kulisu stále stejné čtyři stěny nákladního vagonu a posouvající se sluneční paprsek z větráku ve střeše. To byl celý náš svět, ve kterém jsme existovali, jak nejlépe jsme dokázali. Jak hodiny přecházely ve dny a týdny, konverzace byly stále jednodušší. Rodiny mluvily mezi sebou o domově a nových nadějích. My jsme hovořili o možnostech, které se před námi otevrou na Urale.

Čas od času se na některé postranní koleji nahrnuli do vagonů další lidé, kteří byli z nejrůznějších důvodů plni nadšení pro práci na Urale. Přijímání byli různě, protože zabírali cenný prostor ve vagonech, které už začínaly být těsné, a navíc to byly další hladové krky a potrava už byla skoro pryč. Ani zásobní vagon už nemohl každý den dodávat chléb. Přinášeli však i nové náměty k rozhovorům a nové příběhy a jednu či dvě kusé zprávy, které přerušily jednotvárnost.

Po dvou vleklých týdnech nudy jsme konečně zastavili na postranní koleji u Čusovoj, konce naší pouti. Město samo se táhne po pravém břehu řeky Čusovaja, na místě, kde se

na úpatí Uralu vlévá do řeky Usvy, asi 1 200 km severovýchodně od Moskvy. Jako významné dřevařské středisko, kde se kmeny plavené po řece nakládaly na vlaky do Permu, bylo nyní Čusovoj průmyslovým městem, jež produkovalo dřevěné uhlí a surové železo pro ruské válečné operace v uralské oblasti. Po celém břehu řeky stály velké pece na výrobu dřevěného uhlí pro tavení rudy a Rusové pilně pracovali, aby vytěžili bohaté zásoby železné rudy, objevené v této oblasti.

Dorazili jsme, ale neměli jsme tu zůstat. Na nádraží nám řekli, že nebudeme pracovat v Čusovoj, ale v dřevařských závodech Těploj Gory, jiného průmyslového města asi 80 km na východ odtud. Pak jsme byli odkázáni na našeho dopravce – neboli vrchního dozorce –, vysokého, hubeného dozorce s úskočnýmýma očima. Nechal nás vystoupit z vagonů, ukázat papíry a podrobit se sčítání, aby zjistil, zda některý z „dobrovolníků“ cestou nedezertoval.

Zdálo se, že dozorce okamžitě pojal podezření k Nestrovovi a ke mně, dvěma mužům, kteří cestovali spolu a bez rodin. Musel jsem mu vyprávět tragický příběh, jak jsem ve zlomku vteřiny ztratil ženu a děti při německém náletu. „Přecházeli jsme ulici,“ řekl jsem, „když vedle nás explodovala bomba. Moje žena, syn a dvě dcery byli usmrceni na místě, zatímco já byl vymrštěn přes ulici. Když jsem se připlazil ke kráteru, zjistil jsem, že tělo mé ženy leží na těle naší nejmladší dcery a po ostatních dětech nebylo ani památky. Cítil jsem, že můj život je u konce, a tak jsem se rozhodl hledat nový život v dřevařských závodech

na Uralu, o kterých se říkalo, že se tam dobře platí a na moc se tam neptají.“

Dozorce neprojevil ani špetku soucitu. Kromě několika zamumlaných poznámek a postranních pohledů, které na nás čas od času vrhal, však nic dalšího neřekl. Zato já se rozhodl, že bych měl své vyprávění raději trochu uhladit, aby na dalšího vyšetřovatele působilo dojemněji. Když se dozorce ujistil, že je všechno v pořádku, začal nám dávat instrukce. Znělo to, jako bychom byli vězňové na lavici obžalovaných.

Řekl nám, že dokud nepřijedeme do Těploj Gory nesmíme za žádných okolností opustit vagony. Zástupcům z každého vagonu bude prý dovoleno jít do Čusovoj nakoupit potraviny. Připouštěl, že po cestě ze Lvova jsme asi hladoví. (Tato sarkastická poznámka byla to nejbližší lidskému slovu, co jsme kdy od něho slyšeli.) Pokračoval, že prý budeme ubytováni v barácích v Těploj Goře a bude nám vyplácena minimální mzda. To, zda si vyděláme dost na šaty a na stravu, bude záviset na tom, jak pilně budeme pracovat a jaké prémie získáme. Přihlásili jsme se dobrovolně do práce a pracovat budeme. Ural není letní tábor. Potom, téměř mimochodem, dodal, že dezertéři budou přísně potrestáni. Další zločin, který se nebude trpět, je opilství. Rodiče dohlédnou, aby se děti nedostaly do nesnází.

To bylo všeho všudy celé uvítání, jehož se dobrovolné pracovní brigádě dostalo. Franek s jeho sny o ráji dělníků byl ohromen. Alespoň tu však bylo k dostání jídlo, a my

byli náležitě vyhladovělí. Když nás dozorce rozpustil, vylezli jsme zpátky do vagonů, složili své skromné zásoby a dopřáli si to nejlepší jídlo za poslední dva týdny. Byla to chyba, ale nemohli jsme tušit, že na té postranní koleji budeme muset sedět ještě další tři dny, než se pohneme do Těplov Gory. Tehdy nám už zbylo jen málo peněz na nákup jídla. Některé rodiny zastavovaly majetek, který celou cestu ze Lvova chránily jako oko v hlavě, jen aby se najedly.

Za tři dny, téměř umoření hlady a v průtrži mračen, jsme přijeli do Těplov Gory. Dozorce nás předal jinému členu strany a nějakým zástupcům *Lespromchozu*. Pak jsme museli stát na dešti kvůli dalšímu sčítání, aby se ujistili, že každý, kdo byl v Čusovoj, dorazil také do Těplov Gory. Když byly formality konečně za námi, řekli nám, abychom naložili své věci na koňmi tažené vozy, které měly vyrazit na cestu do dřevařského tábora, ležícího ve svazích nad městem.

Pracovali jsme v průtrži mračen, Nestrov a já jsme pomáhali Franekově rodině a jiným naložit jejich majetek do vozů. Špinavé silnice se proměnily v řeky bláta a koně se museli hodně namáhat než překonali ty necelé dva kilometry do tábora. Neustále jsme seskakovali z vozů, abychom přetlačili vozy přes hrbol na silnici, nebo je vytlačili z hluboké koleje. Přitom jsme stáli po kotníky v blátě a byli skrápěni hroudami, jež vymršťovala koňská kopyta.

Baráky v dřevařském závodě byly nové a syrové. Stěny, kde se dřevo zbortilo, byly na mnoha místech vyplněny blátem a maltou na způsob štukatury. Přepážky mezi místnostmi

byly jen nahrubo stlučeny, takže škvírami mezi nedoléhajícími prkny bylo vidět každý pohyb lidí v sousední místnosti. I když tu bylo jen velmi málo soukromí, většina rodin měla alespoň jednu místnost pro sebe. Netrovovi a mně, protože jsme neměli rodinu, přidělili společnou ložnici.

Na postelích – slaměné matrace na prknech – byla čistá prostěradla a podlahy byly vydrhnuté. Stály tu čisté, hrubě tesané stoly a v každém oddělení baráku byla kamna na topení. Vařilo se na jiných kamnech na konci chodby, která vedla podél všech pokojů, a všichni se střídali u přípravy jídla. Většina lidí v našem baráku byli staří mazáci, kteří sem byli posláni za kolektivizace ve třicátých letech. Přivítali nás srdečně až bouřlivě, určili nám postele a důkladně nás seznámili s režimem. První den či dva jsme však my nově příchozí nepracovali. Trávili jsme čas seznamováním s táborem a pracovními pohovory.

Netrov dostal úřednickou práci, zato já měl méně štěstí. Celé léto roku 1940, až do října, jsem pracoval jako nekvalifikovaný dělník ve smíšené brigádě (muži a ženy). Vytahoval jsem břevna z řeky a rovnal je do řad, více než dva metry vysokých a deset metrů dlouhých. Byla to těžká práce. Řady byly vyšší než já, takže posledních několik břevnen jsem musel zvedat nad hlavu. Neměl jsem rukavice a od drsné kůry mi krvácely ruce.

Platební stupnice závisela na tom, kolik kubíků dřeva člověk za den naskládal. Asi tak měsíc jsem vydělával jen velmi málo. Dost často jsem byl postaven do čela řady, kde jsem

pracoval napůl ve vodě, a podával jsem břevna ostatním. Někdy jsem se musel ponořit pod vodu pro potopené břevno a snažil se hnát dopředu asi dva metry dlouhý a 60 cm tlustý kus dřeva. Nohy mi přitom klouzaly v blátě a slizu, což mohlo být vražedné.

Nestrov a já jsme dávali dohromady mzdy a společně si kupovali potraviny. Také on však byl v úřadu nováček a nevydělával mnoho. Někdy to stačilo jen na bochník žitného chleba. Byly i večery, kdy jsme si nemohli dovolit ani to, protože jsme museli platit za ubytování v baráku, a to se sráželo ještě předtím, než jsme vůbec uviděli své výplatní pásky. Druhý týden našeho pobytu jsme byli docela bez peněz. Nakonec jsem prodal kožený kabát, který jsem si přivezl s sebou, abychom měli peníze na jídlo.

Starší mazáci byli poměrně přátelští, ale za práci navíc byly prémie, a oni neviděli nic špatného na tom, že využívali nováčky, kteří se však brzy tvrdě poučili. Když člověk nebyl dost opatrný, mohla být břevna, která složil, na konci dne zapsána do pracovního výkazu někoho jiného. Naučil jsem se být vždy u toho, když se dělal výkaz, a důkladně si jej překontrolovat, abych se přesvědčil, že práce, kterou jsem udělal, byla zapsána jako moje. Ruce mi pozvolna ztvrdly a otrkal jsem se. Nestrov a já jsme byli v baráku brzy považováni za staré mazáky.

Avšak pamětliví instrukcí metropolitů Šeptického byli jsme zpočátku velmi opatrní. Nikdy jsme s lidmi nemluvili o náboženství, ale měli jsme uši otevřené a snažili se zjistit, co prožívají. Ve skupině bylo dost přesvědčených ateistů

a komunistů, kteří občas nadhazovali téma náboženství, a my jsme sledovali různé reakce lidí kolem sebe. Staří mazáci byli většinou rolníci, kteří lnuli k náboženství, stejně jako k jiným vzpomínkám na svůj bývalý život. V těžkých okamžicích obvykle vykřikli: „Gospodi, Gospodi!“ a taková zvolání prokládali šťavnatými nadávkami. Obojí plnilo pro ně zhruba tutéž funkci a nikdy náboženství otevřeně nepraktikovali, neboť to byl komunistický tábor a náboženství bylo „opiem slabých“.

Ale někdy, poté co některý z ateistů zesměšňoval náboženství, jsme si s několika dalšími sedli do kouta a zkoušeli je s Nestrovem otukávat. Zpočátku jsme byli velmi opatrní. Byli jsme vysláni, abychom zjistili, zda lze vykonávat kněžskou práci, aniž by se odhalilo, že jsme kněží.

Sloužit v baráku mši bylo samozřejmě nemožné, ale čas od času, když jsme měli volno, jsme se s Nestrovem vydávali do lesa a sloužili ji tam. Jako oltář jsme užívali velký pařez a zatímco jeden slavil svatou oběť, druhý hlídal na silnici. Na tyto zážitky nikdy nezapomenu. V hlubokém tichu hustého lesa bylo slyšet jen pobíhající veverka a ptáky, kteří se nám shromažďovali nad hlavou. Náhle si člověk připadal velmi blízko přírodě a Bohu. Vše se zdálo krásné a jaksi tajemné, všechna nebezpečí na okamžik zmizela.

Jindy, když jsme měli hodinu pro sebe, ale nemohli jsme odejít z tábora, abychom sloužili mši, střídavě jsme recitovali a učili se mešní texty, až jsme je nakonec všechny znali zpa-měti. Věděli jsme, že věci potřebné ke sloužení mše mohou

být objeveny a že můžeme přijít o knihu a roucha, ale byli jsme odhodláni sloužit mši svatou tak dlouho, dokud budeme schopni sehnat chléb a víno.

Naše vysoké ideály a okamžiky blízkosti s Bohem nás nečinily slepými ke skutečnosti. Životní podmínky na barácích, neustálý hlodavý strach z prozrazení, propagandistické řeči proti náboženství, které vedli předáci na četných dělnických schůzích, zdánlivá lhostejnost lidí na barácích – to všechno způsobovalo, že naše „misie“ a náš sen se zdály zbytečné. Nebylo těžké ztratit odvalu a chmurně uvažovat o tom, že nemá smysl cokoli podnikat.

Ale řada lidí, které jsme znali, byli v jádru nábožensky založení a tajně se modlili. Mnozí alespoň říkali, že by si přáli mít zde kostel, kde by mohli nechat pokřtít své děti. (Řekli jsme jim, jak mohou své děti pokřtít sami.) V okamžicích sklíčenosti jsme se s Nestrovem utěšovali myšlenkami na Boží prozřetelnost a všemohoucnost. Vkládali jsme sami sebe a svou budoucnost do jeho rukou a pokračovali dál.

Ve skutečnosti měla být naší prací modlitba. Někdy jsme se kysele ušklíbli, když jsme si navzájem připomínali, že jsme opravdu „kontemplativní v akci“ a že všechno, co děláme, má sloužit, jak říká sv. Ignác ve svých *Duchovních cvičeních*, k větší slávě Boží. Nepracovali jsme jen proto, abychom se uživil, nebo abychom byli lidmi přijati, ale proto, že práce byla tehdy naším „povoláním“, naší „službou“. Byli jsme dělníci.

Stachanovcem naší brigády byl silný, mladý, asi pětadvacetiletý Rus, který byl vždy připraven překonat svůj osobní

rekord pro „slavnou revoluci“. Slovo *stachanovec* je odvozeno od Alexeje Stachanova, horníka donské uhelné pánve a hrdiny ze začátku 30. let, který prý překonal svou vlastní stanovenou kvótu o 1 400% za jednu směnu v dolech. Jeho nesmrtelná sláva žije v sovětské legendě, stejně jako sláva Paula Bunyana z dřevařských závodů amerického severozápadu nebo Joeho Magarace z oceláren v Pittsburghu. Rozhodl jsem se, že když on dokázal tolik udělat pro slávu komunismu, dokážu totéž pro slávu Boží.

Malý chlapec jako já nemohl ovšem doopravdy soutěžit s tímto mladým ruským obrem. Dal jsem mu však pořádně zabrat. Týden po týdnu zvyšoval táborový rekord na 58, 59, 60 kubíků dřeva složeného za jednu směnu a jméno Vladimíra Lypinského bývalo s 53, 54 nebo 55 kubíky na seznamu hned za ním. Soutěž se stala zdrojem neustálých vtipů v baráku a staří mazáci mne ponoukali, abych toho kolohnátského Rusa porazil.

Moje reputace dělníka však nezmírnila podezření našeho přítele dozorce. Jednou v noci zachvátil stodolu – vzdálenou asi dva kilometry od baráků – požár. Ještě dřív, než u nás vyhlásili poplach, byl tu dozorce, aby zjistil, zda jsme Nestrov a já nebyli v noci venku. Nepochyboval o tom, že jsme požár založili my. Teprve když mu lidé z baráku řekli, že jsme nevytáhli paty z budovy, nezbylo mu, než nám konečně o požáru říci a přikázat nám, abychom pomohli jej uhasit.

Když se léto roku 1940 chýlilo k podzimu, požádal jsem o práci řidiče nákladního auta. Nyní už jsem byl spolehlivým

dělníkem (téměř pro každého kromě dozorce), který si za-
slouží povýšení, takže jsem byl poslán do Čusovoj podrobit
se řidičským zkouškám a požádat o řidičský průkaz. Zkoušky
jsem složil na výbornou. Dokonce jsem získal průkaz „řidiče
první třídy“, nejvyšší možný stupeň. Když jsem se pak vrátil
do Těploj Gory, dostal jsem nákladní auto. Ukázalo se, že je
to rozbitá stará rachotina, která snad mohla Henry Fordovi
sloužit jako inspirace pro model T, a měla mi připravit několik
perných okamžiků. Také Nestrov byl povýšen a přestěhoval
se do dispečerské kanceláře. Zároveň s novým zaměstnáním
jsme dostali i nový soukromý pokoj, o který jsme se dělili se
dvěma dalšími řidiči, Rusy z Magnitogorsku.

Přibližně tehdy jsme také dostali ruské pasy. Bylo běžné, že
nám večer na barácích různí členové strany přednášeli o naší
práci, o politice, komunismu nebo ateismu. Jeden z nich nám
jednou řekl, že pro nás dobrovolníky by bylo výhodné získat
ruské pasy, protože s nimi se budeme moci volněji pohybovat
po zemi, zatímco s našimi pracovními průkazy budeme mu-
set zůstat tam, kam nás přidělili. Také tvrdil, že ruský pas nám
usnadní získat zaměstnání kdekoli.

Prohovořil jsem to s Nestrovem. Ruské papíry by nám
na jedné straně mohly znesnadnit odjezd ze země, ale na dru-
hé straně nám mohly usnadnit návrat do Lvova, protože
ulehčovaly cestování v zemi. Když jsme se konečně rozhodli
je získat, nebyly s tím žádné problémy. Prostě jsme předložili
své osobní průkazy a pracovní osvědčení, vyplnili formuláře
a zapůl hodiny nám je předali.

Tehdy jsme také napsali zprávu metropolitovi Šeptickému a dopis Makarovi. Makar odepsal téměř okamžitě a sdělil nám, že se k nám, jak doufá, na jaře připojí. Od nynějška jsme také byli odváznější v našich pokusech hovořit o náboženství. Sprátelil jsem se v táboře s mnoha dětmi a občas se jich ptal, co se ve škole učili o náboženství a o Bohu. Museli jsme však být opatrní. Jednou mě jeden komsomolec slyšel, jak s nimi mluvím, a později jim řekl, aby se mi vyhýbaly. Řekl, že by se mohly dostat do problémů, kdyby mluvily o takových věcech.

Zjistil jsem, že o náboženství má zájem především mládež. Tolik se o něm diskutovalo a tolik se mu ve škole vysmívali, že chtěli vědět víc. Pod záminkou sběru hub nebo borůvek jsme se večer po práci scházeli v lese. Za nějakým kopečkem nebo v nějaké prohlubni jsme pak celé hodiny mluvili o Bohu a o vztahu člověka k Bohu a k bližnímu. Mladí měli spoustu otázek, toužili se dozvědět víc. Na konci takového setkání mi však slibovali, že nebudou nikomu vyprávět, o čem jsme mluvili, a do tábora jsme se vraceli každý jinou cestou.

Na Urale, stejně jako v převážné části Ruska, přichází zima brzy. Život v dřevařském táboře byl pak tvrdší než předtím. Nebylo nic neobvyklého na tom, když teploměr ukazoval -40 °C, ale zima byla snesitelná, dokud nefoukal vítr. Práce pokračovala i ve sněhu.

Při jedné noční šichtě, asi ve dvě hodiny, se moje nákladní auto zastavilo s ucpaným palivovým potrubím. Mohl jsem si vybrat – buď se je pokusím opravit, nebo možná zmrznu. Byla tma jako v pytli a já neměl žádné nářadí, přesto jsem

zvedl kapotu a začal pracovat čistě po hmatu. Nahmatal jsem palivové potrubí a začal páčit nátrubek palcem a prsty, až byly celé bolavé. Konečně se potrubí začalo uvolňovat.

Ruce mi zatím zkřehly štiplavým větrem a studeným kovem. Sníh mi sahal až po kotníky a já měl na nohou jen polobotky. Než jsem rozpojil potrubí, podupával jsem, abych obnovil krevní oběh v nohou, bil jsem kolem sebe pažemi, abych dostal krev zpátky do rukou. Konečně jsem odšrouboval nátrubek, uvolnil palivové potrubí a přitiskl palec k otvoru, aby benzín nevytékal na zem. Snažil jsem se potrubí zahřát v ruce a pak je přiložil ke rtům, abych je profoukl. Úplně zoufalý jsem foukal a profukoval, až jsem konečně ucítil, že překážka je odstraněna.

Nyní jsem měl opět zkřehlé ruce. Nedokázal jsem posoudit, zda správně nasazuji nátrubek na ventil palivové nádrže. Nějakou dobu jsem to zkoušel, zatímco mi benzín tekł na ruce, až byly bílé a zmrzlé. Pak jsem opět přiložil palec k otvoru palivové nádrže a druhou ruku si vložil do úst, abych rozehřál prsty a mohl pokračovat v práci. Zdálo se, že to trvá celé hodiny, než se závitů zachytily nátrubku.

Z rukou se mi úplně ztratil cit a já si pomyslel, že snad skutečně zmrzly, když tu mi kousek po kousku začaly brnět a zachvívaly se bolestí, jak se do nich vracelo teplo. Podupával jsem a poplácával pažemi po těle, abych mohl dokončit práci, než z nádrže vyteče všechn benzín. Konečně jsem bolavými prsy utáhl nátrubek, zavřel kapotu a vplazil se do kabiny auta. Ale motor byl zahlcený palivem a nezbývalo mi než čekat,

až se vysuší. Už se rozednívalo, když jsem se konečně dostal do garáže.

Při další poruše jsem už neměl tolik štěstí. Nemohl jsem nic dělat. Musel jsem bez jídla osmačtyřicet hodin sedět v třeskuté zimě, než projížděl kolem jiný nákladní automobil. Mezi tím mi zmrzly obě tváře. Pravá se mi rozehřála, ale levá, která byla vystavena větru, se zanítila od oka až k čelisti. Nakonec se pokryla strupy a bolavé místo se scvrklo na čtvrtinu, úplně se uzdravila až čtvrtý rok ve vězení.

Začal jsem si myslet, že moje žádost jezdit s touhle starou kraksnou byla snad jedna z největších chyb v mém životě. Ale jinak bylo nákladní auto velmi užitečné. Často jsem vozil zásoby pracovním četám v lesích, kde bylo mnoho rekrutů, a zatímco muži skládali náklad, měl jsem příležitost s nimi hovořit. Při těchto cestách jsem také mohl navštěvovat rolnické domky na pahorcích za táborem. Žili v nich většinou staří vyhnanci, Bělorusové a Ukrajinci, kteří sem byli vypovězeni za silící družstevní kolektivizace v roce 1937. Žili v chatrčích na pahorcích a své hubené živobyty doplňovali rolničením nebo prací v dřevařském táboře či v závodě na surové železo, kde získali práci.

Lidé to byli prostí a snadno se s nimi hovořilo. Na rozdíl od lidí v táborech nebo v barácích svobodně hovořili o Bohu a modlitbě, stejně jako o tom, jak by si přáli mít kostel nebo kněze. Stále jsem však byl ostražitý a velmi pamětlivý arcibiskupových varování a neřekl jim, že jsem kněz.

Jediní, kteří to věděli, byli lidé, které jsem čas od času navštěvoval v nemocnici v Čusovoj. Myslel jsem, že když přiznám, že jsem kněz, dodá jim to útěchu a posílí je příslib, že se budu modlit za jejich uzdravení. Zpočátku jsem také doufal, že budu moci zpovídat umírající; nemocniční návštěvy však byly dovoleny jen v návštěvní místnosti, a ta byla vždy přeplněná. Nikdy jsem neviděl vážně nemocného ani umírajícího a cítil jsem, že snažit se vysluhovat svátosti ostatním je příliš velké riziko.

Ale přesto jsme nějak museli vzbudit podezření. V lednu 1941 jsme byli Nestrovem náhle přeloženi do Čusovoj, aniž nám udali nějaké důvody. Měli jsme sotva čas se sbalit, když nás prostě posadili do vlaku a poslali pracovat do překladišť dřeva v Čusovoj. Možná za tím byl náš starý „přítel“ dozorce, neboť bylo divné, že vyčlenili jen Nestrova a mne.

Také v dřevařském závodě v Čusovoj pracoval Nestrov v kanceláři, zatímco já byl opět v pracovní brigádě a skládal jsem dříví v pecích na dřevěné uhlí. Tato změna však měla i své výhody. Jedna z nich byla, že když jsme na to měli, mohli jsme si koupit jídlo ve městě, a další byla, že navzdory podezřelým okolnostem našeho přemístění jsme měli mnohem větší pocit svobody.

O pokoj v baráku jsme se dělili s Židem jménem Valerij a dvěma Poláky. Jeden z nich, Fuchs, byl hubený, vyzábělý muž s černými vlasy a staženými rty. Na úzkém nose měl skřípec a zdálo se, že přes něj šilhá, dokonalá karikatura učence. Skutečně, byl to bývalý železniční úředník z Vilna,

který nyní pracoval s Nestrovem v kanceláři tábora jako vedoucí účetní.

Žid Valerij byl velký živý chlapík, hlavní postava každé diskuse a velký mluvka. Byl to ještě mladý muž, snad čtyřia-dvacetiletý, který stále vzpomínal na svůj život herce a na dny u divadla. Uprchl z Varšavy, když se přiblížili Němci, a nepřišel do Čusovoj pracovat. On a Janocz, druhý Polák, patřili k těm nejprotrelejším lidem v táboře. Někdy mizívali na celé dny, živil se svým vtipem, vyměňovali cokoli za cokoli a za všech okolností se vyhýbali práci. Vraceli se do baráku, jen když byli hladoví, nebo když potřebovali peníze. Janocz byl malý muž s kaštanovými vlasy, bývalý varšavský obchodník, jak říkal, ale pokud jde o obchod, mluvil vždy velmi neurčitě.

Valerij a Janocz také zjistili, jak se dá v Čusovoj získat alkohol. Když jste si v restauraci objednali celé jídlo, dávali k němu také 1 až 1,5 dcl vodky. Když jste přišli do restaurace do půl hodiny po otevření, sestávalo celé jídlo z brambor, ovocného poháru, fazolí a krému jako zákusku, a když jste měli štěstí, pak i z kousku masa. Když jste přišli později, pak celé jídlo představovala miska polévky, kapusta a porce kaše (hmota podobná ovesné krupici nebo ovesné kaši), někdy přidali i kousek karamely nebo krém jako zákusek. V sobotu večer, když byly restaurace otevřené jen hodinu, dali Valerij a Janocz dohromady své peníze a poslali mne do města. Objednal jsem si jídlo, snědl kaši a vlil vodku do láhve. Pak jsem šel do další restaurace, objednal si jídlo a shromažďoval vodku. To celé jsem opakoval tak dlouho, až jsem byl bez peněz, nebo až byla

láhev plná. Sám jsem pil jen zředka, takže měli jistotu, že peníze i vodka jsou u mne v bezpečí.

Na oplátku stávali Valerij, Janocz (když byli poblíž) a Fuchs každý den ve frontě u zásobovacího skladu, aby koupili náš denní přiděl chleba. Zatímco byli pryč, sloužili jsme s Nestrovem v našem pokoji mši. Pro případ, že by nás někdo vyrušil, stál Nestrov venku u dveří, zatímco já sloužil mši, a pak jsem zase já dělal totéž pro něj.

V Čusovoj jsme skrývali věci potřebné ke sloužení mše v místnosti správcové, která celý den zůstávala v budově a mohla zajistit, aby nikdo neprohlížel zavazadla. Spřátelili jsme se v den, kdy jsem jí vyprávěl, jak jsem při leteckém náletu ztratil ženu a děti. Ona se tehdy rozplakala, a já se proto cítil trochu provinile, bylo však příliš pozdě měnit totožnost nebo příběh. Když jsem pak večer přicházel zesláblý ze střídavé zimy a tepla u pecí, mívala pro mne na plotně horkou vodu, abych se umyl, a také šálek horké kávy nebo polévky a někdy i trochu kaše. Na oplátku jsem jejího malého chlapce učil číst a psát.

Také v Čusovoj byli dělníci z dřevařského tábora odváděni do armády. Každý říkal, že válka mezi Německem a Ruskem je nevyhnutelná. Chtěli po nás, abychom se tři nebo čtyři večery týdně hlásili po práci na výcviku, kde jsme se učili zacházet se zbraněmi, zvládat obvyklé cviky a bránit se v zákopové pozici, protože jsme měli sloužit na leningradské frontě. Neměli jsme uniformy a k výcviku jsme se hlásili v pracovních šatech. Někdy trval až do jedné nebo půl druhé v noci.

Začátkem června byla první rota neboli setnina z tábora v Čusovoj poslána do Leningradu, který patřil k místům, jež se měla – jestli přijdou Němci – udržet za každou cenu. Dozvěděl jsem se, že moje rota má brzy odjet.⁸ Hned nám bylo s Nestrovem jasné, že nás rozdělí, protože on dosud nebyl mobilizován. Nevěděli jsme, co máme dělat, ale nakonec jsme to nebyli my, kdo měl rozhodnout.

O několik dní později, ve tři hodiny v noci, obklíčila baráky tajná policie. My s Nestrovem a naši spolubydlíci – Fuchs, Valerij a Janocz – jsme byli zatčeni jako němečtí špioni. Kolik dalších bylo tehdy v táboře zatčeno, nevím, ale bylo jich hodně.

Mladý agent NKVD na nás mířil pistolí, zatímco jeho muži prohledávali pokoj. Našli dvě láhve mešního vína, čtvrt kila zubního prášku, který jsem si koupil, ruličku bavlny a několik papírů, na nichž malý chlapec správcové cvičil azbuku. Tyto drobnosti byly okamžitě identifikovány jako „láhve nitroglycerinu“ (víno bylo bílé), „střelný prach“, „obaly na výrobu bomb“ a tajné „zašifrované“ zprávy. Zní to směšně, ale tehdy ve tři ráno, když byl barák ve zmatku a NKVD na nás mířilo pistolí, nám do smíchu nebylo. Dovolili nám sbalit si pár věcí a pak nás hnali do vězení v Čusovoj.

8 Němci napadli Rusko 22. června 1941.

V rukou NKVD

Nejprve mne drželi v domově pro mladistvé v Čusovoj, což byl starý osmipokojový dům, který nyní sloužil jako vězení. Tehdy v noci zatkli v táboře tolik lidí, že vězení byla přeplněná. Stráž pečlivě prohlédla můj majetek a zapsala jej do knihy. Pak mne fotografovali – z čelního pohledu a z profilu – a zavedli do cely. Ve skutečnosti to byl jeden z pokojů starého domu, asi tak třikrát tři metry, ve kterém se již tísnilo pětadvacet nebo třicet mladíků ve věku od deseti do sedmnácti.

V malé místnosti bylo horko k udušení a většina chlapců neměla na sobě víc než krátké kalhoty. Cítil jsem se trapně, ale musel jsem to zvládnout, jak se dalo. „Zdravstvujtě!“, řekl jsem s opatrným úsměvem, namířeným k jejich podezřívavým pohledům. Pak jsem starším chlapcům v pokoji nabídl dva balíčky machorky, kterou jsem měl v kapse. Hbitě přijali.

„Za co sedíte, tatíku?“, zabručel malý, rozježený, asi sedmnáctiletý chlapec s blýskavýma očima. „Říkají, že jsem německý špion“, řekl jsem a vyprávěl jim svůj příběh ze zatčení. Když se dost nasmáli „nitroglycerinu“ a nápadu o výrobě „bomb“ ze zubního prášku a bavlny, spřátelili jsme se. Drobný mladík s černými vlasy a blýskavýma očima, který mne nazval „tatíkem“, byl zřejmě vůdce skupiny. Jmenoval se Váňa a zdálo se, že se zvlášť dobře baví příběhem o mém zatčení. Sdílel skupině, že každý, kdo by mne obtěžoval, bude mít co dělat s ním.

Všichni byli skutečně přátelští, a dokonce na mou počest předvedli malé vystoupení. Každý z nich vyprávěl příběh nebo

vtip, většinou sprostý, a zazpívali mnoho oplzlých písniček. Vzal jsem to jako důkaz, že mne přijali. Když byl čas k obědu, dali mi první misku kaše, dřív než mezi sebe rozdělili zbytek, a večer mi přidělili nejlepší místo na spaní.

Brzo ráno jsem byl vyvolán a s přísnou ostrahou poslán vlakem do oblastního vězení v Permu. Tam mne znovu fotografovali, ostříhali dohola, odvěšili, a konečně zavedli do cely velké asi desetkrát deset metrů. Když jsem tam ráno vstoupil, bylo v ní pět lidí, ale do soumraku jí zaplnilo víc než sto dalších lidí.

Zdálo se, že kvůli německé invazi zavírají Rusové každého, na koho padlo sebemenší podezření. Nakolik jsme mohli usoudit ze srovnání svých příběhů, zdálo se, že pracují podle dávno sestavených seznamů. Mezi námi byli učitelé, řadoví dělníci, nižší vládní úředníci, právníci a několik vojáků – zřejmě každý, kdo byl považován za riziko pro bezpečnost, nebo vědomě či nevědomky upadl natolik v nemilost, že se jeho jméno dostalo do kartoték NKVD. Například Martin byl muž středního věku, který zaujímal velmi zodpovědné postavení v jedné automobilce v Permu. Ve 30. letech však sympatizoval s Trockým, a nyní za to platil.

Postupem času dav rostl. Cela se měnila ve cvokárnu. Vězňové byli pochopitelně napjatí a popudliví, hádky vypukaly jen proto, že někdo nedopatřením strčil sousedovi loktem do žeber. Pozdě odpoledne strčili do cely mladého zrzka, který o sobě prohlašoval, že je Tatar, a přinesl s sebou dva bochníky chleba. Když se odmítl rozdělit, několik lidí sáhlo po chlebu,

a on se začal rvát a nadávat. Chtěli ho uklidnit, tak mu někdo hodil přes hlavu deku a sousedi ho nemilosrdně bili, dokud nepřestal ječet. Nikdo s ním neprojevil sebemenší soucit. Ti, kdo stáli vedle, mu řekli, že dostal, co si zasloužil – ve vězení se musíš rozdělit. První den jsme nedostali žádné jídlo, protože zatčených přicházelo tolik a tak rychle za sebou, že nebyla učiněna žádná opatření k nakrmení vězňů. Pak jsme dostávali jídlo třikrát denně. Ráno nám dávali chléb, 600 gramů na osobu, trochu vařící vody a dvě malé kostky cukru. V poledne jsme dostali půl litru polévky a večer dvě nebo tři lžíce kaše. To byl předepsaný příděl, ale ne vždy jsme dostali svůj díl. Strážní prostě strčili jídlo do místnosti ve vědrech a bylo na vězních, aby si je rozdělili.

Pobyl jsem na tomto místě téměř dva měsíce. Cela byla vždy přelidněná, ale vězňové se stále střídali. Co se stalo s těmi, kteří odešli, jsme se nikdy nedozvěděli, i když hrozbou, o které se stále mluvilo, byly masové popravy. Martin, ten trockista, se jednou odpoledne po výsledku protlačil až ke mně a dal mi kousek chleba, který schovával od snídaně. „To je pro tebe,“ řekl. „Jestli se odtud někdy dostaneš, pokus se najít moji ženu. Víím, že budu zastřelen.“ Večer ho vyvolali a nikdy se už nevrátil.

Samozřejmě tu nebylo žádné soukromí, a to dokonce ani k vykonání přirozených potřeb. Každý večer nás ve skupinách odváděli na vězeňskou toaletu, ale ve všech ostatních případech jsme museli používat zakrytý kbelík v cele. Zápach v místnosti byl odporný. Každé odpoledne nás také

ve skupinách vyváděli asi na dvacet minut na procházku po dvoře. Jinak jsme byli natlačeni jako sardinky a nebylo ani dost místa k tomu, abychom se mohli natáhnout a spát. Jediná možnost jak dosáhnout soukromí byla stáhnout se do sebe, jak to mnozí činili, nebo se bavit pouze s jedním či dvěma nejbližšími lidmi a snažit se ignorovat ostatní dění v cele.

Strážný občas vyvolal jméno a odvedl nějakého člověka. Někdy se už nevrátil, ale častěji byl jen předvolán k výsledku. Někteří se vraceli s pláčem, jiní rozhořčení či deprimovaní, někteří zbití do modra. Ti, kdo byli ve vězení za dřívějších čístek, byli ochotni poradit, jak se u výsledku chovat a co říkat. Brzy jsem však zjistil, že když člověk vstoupí do výsledkové místnosti, rady nejsou moc platné. Mohli jste se vrátit, aniž jste jim cokoli řekli, ale nikdy jste se nevrátili spokojení sami se sebou.

V Permu jsem byl poprvé vážně a důkladně vyslýchán. Druhý den mne strážný vyvolal a vedl mne chodbou dolů do malé kanceláře. Nebyla ani příjemná, ani strašná, jen skromně vybavená pracovním stolem pro vyslýchajícího, jednou či dvěma židlemi a železnou kartotékou. Vyšetřující byl vysoký, černovlasý muž s jemnými rysy, který mohl být klidně považován za učence. Byl klidný a rozvázný, přesný v řeči a zřejmě se dobře připravil. Dovedl ale štavnatě klít, a já tomu nemohl přivyknout – vždy to se mnou šklublo, ať už jsem to slyšel sebečastěji.